

**Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва та бізнесу
Кафедра фундаментальних та спеціальних дисциплін**

Кобзей Андрій Володимирович

**УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАСОБІВ БОРОТЬБИ З КОНТРАБАНДОЮ У РАЗІ
ЇХ ПЕРЕМІЩЕННЯ ЧЕРЕЗ МИТНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ / IMPROVING
THE MEANS OF COMBATING SMUGGLING IN THE EVENT OF THEIR
MOVEMENT ACROSS THE CUSTOMS BORDER OF UKRAINE**

**Спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий
ринок»**

Кваліфікаційна робота

Студент групи ФМСчм - 21
Кобзей А. В.

Науковий керівник
к.е.н., доц. Андрушків Р. Ю.

Кваліфікаційну роботу допущено
до захисту
«___»_____2024р.

Зав. кафедри
Дерманська Л.В. _____

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА НОРМАТИВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОНЯТТЯ КОНТРАБАНДИ	
1.1. Суть, поняття та види контрабанди	8
1.2. Нормативно-правове регулювання боротьби з контрабандою: міжнародний та національний контекст	16
Висновки до розділу 1	24
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ПРОТИДІЇ КОНТРАБАНДИ НА МИТНОМУ КОРДОНІ УКРАЇНИ	25
2.1. Сучасні тенденції здійснення контрабандної діяльності через митний кордон України	25
2.2. Аналіз ефективності взаємодії митних органів з іншими правоохоронними структурами у боротьбі з контрабандою	35
Висновки до розділу 2	41
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАСОБІВ БОРОТЬБИ З КОНТРАБАНДОЮ	42
3.1. Використання сучасних технологій у виявленні та попередженні контрабанди	42
3.2. Модернізація нормативно-правової бази з урахуванням міжнародного досвіду	50
Висновки до розділу 3	60
ВИСНОВКИ	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	65
ДОДАТКИ	73

ВСТУП

Актуальність дослідження. У історичному ракурсі, контрабанда – одне з найдавніших явищ у світі. Відколи перші держави встановили власні кордони та намагалися організувати товарообороти через них, з'явилися злочинці, що налагоджували ринки для контрабанди людей, а також товарів. Контрабанда людей включала нелегальну імміграцію, таким чином зароджувалися транснаціональні злочинні мережі різного ступеня організації. Оскільки завжди існувало чимало громадян, які, у пошуках «кращої долі», намагалися будь-яким чином (у більшості нелегально) потрапити на територію розвинутої країни. Інші ж громадяни, обманюючи або змушуючи насильницьким способом, використовуючи протизаконні методи, переправляли таких осіб, отримуючи від такої діяльності високий зиск. У більшості випадків ці особи ставали вразливими до експлуатації, жорстокого поводження та, навіть, насильства, що зробило контрабанду та її найзгубнішу форму — торгівлю людьми з метою сексуальної та іншої експлуатації — перешкодою для захисту прав людини та їхніх сімей.

Контрабанда безпосередньо пов'язана з багатьма іншими соціальними проблемами: примусовим рабством; купівля-продаж людей; виробництво фальшивих документів; корупцією; транснаціональною організованою злочинністю; та іншими злочинами. Це створює серйозні проблеми-злочини, яких важко виявити та притягнути до відповідальності винних осіб, оскільки глобальні комунікації дозволяють контрабандистам швидко змінювати маршрути, країни транзиту та призначення, а також розклади.

Зокрема, контрабанда є однією з головних проблем у багатьох країнах через її значні негативні економічні та суспільні наслідки. Для її подолання, правоохоронці працюють над запобіганням незаконній контрабанді. Однак, посадові особи зазвичай стикаються зі значною невизначеністю, де підприємці торгують нелегальними товарами на різних рівнях. Таким чином, вони повинні спрямувати усі ресурси, щоб визначити пріоритетність учасників мережі,

стежити за виявленими правопорушниками та арештовувати, щоб запобігти їх подальшому здійсненні злочинних операцій, мінімізувати незаконні потоки між джерелами та пунктами призначення. Саме для цього потрібно враховувати реальні умови, включаючи багатотоварні потоки та невизначеність операцій. Враховуючи складність проблеми, дане дослідження містить актуальність, щодо аналізу та розробки відповідних рекомендацій для вдосконалення засобів боротьби з контрабандою у разі переміщення через митний кордон України.

Питання контрабанди було предметом дослідження вітчизняних та зарубіжних учених, як-от: П. П. Андрушка, А. М. Бабенка, І. Г. Богатирьова, О. І. Бойка, В. В. Варави, О. Г. Гончаренко, О. О. Дудорова, М. М. Забарного, Д. В. Каменського, О. В. Козаченка, О. Г. Кулика, С. Г. Левченка, М. О. Лепехи, М. І. Мельника, Ю. Б. Мельникова, В. О. Меркулової, В. В. Нетяги, Є. П. Озернюка, Г. В. Паламарчука, Л. Ю. Родіної, А. В. Савченко, Г. Б. Устинова, І. В. Яромія, М. Chene, E. Čolaković, K.K.C. Dipesh, A. Karafo, S. Mamazizi, Y. Rostami, G. Osimen, O. Oyewole та інші.

Мета даного дослідження полягає у комплексному аналізі контрабанди в Україні, об'єктивних та суб'єктивних ознаках, основних детермінантів та розробці обґрунтованих положень й рекомендацій щодо вдосконалення засобів для запобігання цьому правопорушенню.

Для досягнення зазначеної мети пропонується вирішення завдань:

- вивчити стан дослідження контрабанди та його методологічні засади;
- сформулювати поняття та зміст контрабанди;
- проаналізувати зарубіжну практику правового урегулювання контрабанди та досвід запобігання її вчинення;
- дослідити засоби контрабанди;
- визначити стан і тенденції вчинення контрабанди;
- обґрунтувати причини та умови вчинення контрабанди;
- розкрити засоби боротьби з контрабандою;
- надати рекомендації та пропозиції щодо удосконалення засобів боротьби з контрабандою та запобігання їй.

Об’єктом дослідження є суспільні відносини у сфері протидії та запобігання контрабанди в Україні.

Предметом дослідження є контрабанда в Україні та її кримінально-адміністративна правова характеристика.

Методологія дослідження. У ході дослідження застосовувалися як загальнонаукові, так і спеціальні наукові методи, зокрема критичний аналіз, формально-логічний підхід та системно-структурний метод. Використання цих методів дозволило розкрити сутність поняття «контрабанда», визначити засоби боротьби з нею, а також виявити негативні наслідки, спричинені незаконним переміщенням товарів через митний кордон або приховуванням їх від митного контролю.

Критичний аналіз виступив основним інструментом для вирішення проблем протидії контрабанді, тоді як формально-логічний метод сприяв формулюванню пропозицій щодо вдосконалення засобів боротьби з контрабандою.

Методологічну основу дослідження контрабанди товарів як стратегічної загрози економічній безпеці європейських держав становили такі методи: логіко-семантичний, статистичний, критичний аналіз, логіко-правовий, формально-логічний, метод узагальнення та системно-структурний підхід.

Логіко-семантичний метод дозволив деталізувати поняття «контрабанда», а також ідентифікувати її передумови та наслідки. Статистичний метод дав змогу проаналізувати фінансові втрати, спричинені контрабандою, і оцінити масштаби цього явища в різних секторах економіки. Метод критичного аналізу сприяв оцінці наукових досліджень, присвячених проблемі контрабанди.

Логіко-правовий метод використовувався для аналізу нормативно-правової бази Європейського Союзу та України щодо протидії контрабанді. Метод узагальнення дозволив систематизувати проблемні аспекти боротьби з контрабандою, а формально-логічний метод — розробити пропозиції щодо вдосконалення засобів та механізмів протидії контрабанді.

Для комплексного структурування отриманої інформації та формулювання висновків використовувався системно-структурний метод. Цей підхід забезпечив цілісність та логічність викладу матеріалу.

Наукова новизна отриманих результатів:

- досліджено визначення контрабанди як суспільно небезпечного діяння, яке посягає на суспільні відносини у сфері господарської діяльності, громадської безпеки, здоров'я населення шляхом переміщення через митний кордон України предметів, з прямим умислом фізичною осудною особою, яка досягла шістнадцятирічного віку;
- порівняно норми відповідальності за контрабанду в країнах ЄС та виділено суттєві відмінності;
- удосконалено характеристику вчинення контрабанди, зокрема його рівень, структуру, динаміку;
- обґрунтовано наукові положення щодо переліку причин та умов контрабанди в Україні, до яких відносимо: особливості особи суб'єкта кримінального правопорушення, який вчиняє контрабанду, його низький рівень почуття патріотизму й національної свідомості, брак історичної пам'яті, не усвідомлення повною мірою суспільної небезпечності своєї злочинної діяльності, нехтування інтересами суспільства і правовий нігілізм;
- описано систему заходів запобігання контрабанди серед, яких запропоновано, зокрема: врегулювати питання правового статусу митного кордону України з суміжними країнами; належним чином обладнати державний кордон України; підвищити «до високого рівня професійної підготовки працівників як митних так і інших правоохоронних органів, завданням яких є запобігання контрабанді»; знизити корупційні вияви й службові зловживання серед митників; забезпечити належну взаємодію й координацію між митними і правоохоронними органами тощо.

Практичне значення одержаних результатів. Теоретичні положення та висновки, які відображають пропозиції щодо підготовки методичних

рекомендацій, спецкурсів для відповідних підрозділів митної і прикордонної служби щодо запобігання контрабанди в Україні; для подальшого поглиблення досліджень проблем контрабанди в Україні та вдосконалення засобів боротьби та вироблення заходів її запобігання; автором особисто досліджено окремі аспекти контрабанди як кримінального правопорушення передбаченого кримінальним законодавством держави. Визначено проблему призначення покарання за окремі види контрабанди. Рекомендовано підвищення ефективності митної та прикордонної служб шляхом розробки та впровадження спеціалізованих програм підготовки митних працівників відповідно до специфіки митної сфери, залучення широкого кола суб'єктів до заходів з протидії контрабанді.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення й організаційно-методичні та наукові підходи викладені у дослідженні, були апробовані автором та оприлюднені на студентських науково-практичних конференціях за результатом яких опубліковано тези XIV студентської науково-практичної конференції «Теоретичні та практичні аспекти стійкого розвитку економіки України» (17.05.2024р.) та XV студентської науково-практичної конференції «Теоретичні та практичні аспекти стійкого розвитку економіки України» (20.11.2024р.). Зміст роботи представлено в 2 публікаціях автора.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА НОРМАТИВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОНЯТТЯ КОНТРАБАНДИ

1.1. Суть, поняття та види контрабанди

Контрабанда товарів — складне і, водночас, багатогранне поняття, що безпосередньо впливає на економічний та соціальний розвиток країни. Протизаконне переміщення предметів через державний кордон не тільки пригнічує соціально-економічну стабільність, а й спричинює суттєву загрозу національній безпеці, оскільки прогресивно впливає на розвиток тіньової економіки, злочинної діяльності та організовує корупційну складову у різних сферах народного господарства. У контексті глобалізації та інтенсифікації міжнародних взаємозв'язків проблема боротьби з контрабандою особливо релевантна, оскільки дана субстанція стає все більш «могутня» зі складним та тривалим процесом її подолання державним управлінням.

Кримінальна складова контрабанди товарів є надзвичайно важливим механізмом боротьби з цим негативним процесом і потребує змін більш суворого характеру щодо відповідальності за здійснення відповідних правопорушень у митній сфері. Саме тому, відносно ефективних змін у митних правопорушеннях залежить і стан засобів (інструментів), а саме: наявність грамотних норм та законів, які оперативно та логічно реагуватимуть на нові загрози, ефективна робота та взаємозв'язок між правоохоронними органами одночасно поєднуючи і міжнародну співпрацю відповідних служб даної галузі. Однак, враховуючи деталі сьогоденної національної економіки поєднуючи із сучасним геополітичним становищем України, контрабанда товарів та інших предметів постає значною загрозою, що вимагає більш ґрунтовного аналізу та ефективних управлінських розпоряджень.

Одним з ключових моментів боротьби з незаконним обігом товарів, що став одним з основних мотивів вчинення злочинів, є його вплив на наповненість

державного бюджету. Саме контрабанда позбавляє державу суттєвих фінансових доходів, які можуть бути спрямовані у русло розвитку соціальних програм, інфраструктурних проектів та саме сприяння зростанню соціально-економічної сфери. Недонадходження даних ресурсів підриває стабільність економічного потенціалу держави, спотворює впевненість до державних інституцій і стимулює соціальну напруженість населення.

Кваліфікаційна робота є спробою дослідження впливу контрабанди на економіку нашої держави, зокрема підкреслюється її негативний вплив на забезпечення державного бюджету та пропонується авторське бачення на удосконалення відповідних засобів боротьби із нею. Розглядається аналіз суттєвих економічних втрат, понесених державою в результаті недосконалих засобів боротьби із контрабандою, і підкреслюється значення митних органів у боротьбі з цим явищем. Нами пропонується ряд змін щодо зниження рівня контрабанди, в тому числі внесення змін до нормативних документів, зростання ефективності процедури митного контролю та зміцнення міжнародної співпраці з урядами дружніх країн та їх виконавчими ланками.

Для забезпечення ефективної реалізації податкових та митних реформ у сфері фінансової безпеки необхідно, перш за все, чітко визначити межі компетенції відповідних державних органів, врегулювати їх взаємодію та закріпити виключні дискреційні повноваження. Протидія контрабанді та порушенням митних правил неможлива без емплементачії у діюче національне митне та кримінальне законодавство передового досвіду юридичної практики та законодавчих інновацій, розроблених у рамках Європейського Союзу.

Забезпечення сталого розвитку економіки та добробуту населення країни, що сприяє зміцненню позицій на міжнародній арені, є ключовою метою митного регулювання кожної держави. Проте в сучасних умовах багато національних товаровиробників стикаються з труднощами реалізації свого потенціалу навіть на внутрішньому ринку, не кажучи вже про вихід на зовнішні ринки. Це пов'язано, зокрема, з поширенням контрабанди, численними порушеннями митного законодавства та недотриманням правил ввезення товарів через митний

кордон. Такі явища спричиняють зростання корупції у владних структурах, що негативно позначається на економічному розвитку країни. Одним із можливих шляхів вирішення цієї проблеми є посилення заходів з протидії контрабанді та стимулювання експорту національної продукції.

Розглядаючи контрабанду як стратегічну загрозу економічній безпеці держави, слід зазначити, що поняття «контрабанда» було офіційно визначено та закріплено в Міжнародній конвенції про взаємну адміністративну допомогу з метою запобігання, розслідування та припинення митних правопорушень, 1977 року. Цей документ, ухвалений 9 червня 1977 року, до якого Україна приєдналася 23 травня 2000 року, у статті 1, пункті (d), визначає контрабанду як «митне шахрайство, що полягає в переміщенні товарів через митний кордон будь-яким таємним способом» [26].

У сучасних умовах глобалізації масштаби цього виду митного шахрайства значно зросли. Це пояснюється загостренням викликів, пов'язаних із управлінням кордонами, що спричинено руйнуванням традиційних кордонів під впливом технологічного прогресу та трансформації міжнародних зв'язків. На сьогоднішній день злочини часто вчиняються без фізичного перетину кордонів, а значна кількість контрафактних товарів реалізується через цифрові платформи.

Розвиток Інтернету ускладнив процес управління кордонами та боротьбу з транскордонною злочинністю, оскільки він створив нові можливості для нелегальної діяльності, зокрема для торгівлі контрафактними товарами через кіберпростір [56].

Членство низки країн у Світовій організації торгівлі (СОТ) відкриває їхні кордони для міжнародних торговельних операцій. Однак контрабанда завдає значних втрат через уникнення митного контролю та несплату митних платежів, що створює загрозу фінансово-економічній безпеці держав. Наприклад, в Україні втрати державного бюджету від контрабанди становлять близько 3,6 млрд грн щороку, причому частка нелегального обігу товарів у сфері ІТ-продукції коливається в межах від 15 до 40%. Водночас 82% виявлених порушень митного законодавства вдалося зафіксувати завдяки міжнародній

співпраці з митними органами Німеччини, Нідерландів, Великої Британії, Фінляндії, Словаччини, інших країн Європейського Союзу, а також США та Туреччини [57].

Таким чином, перед сучасними державами постає виклик забезпечення відкритості митних кордонів для проведення торговельних операцій, одночасно здійснюючи ефективну боротьбу з контрабандою, яка є стратегічною загрозою економічній безпеці.

Аналіз сучасних наукових публікацій і досліджень свідчить про значну увагу до проблеми контрабанди як однієї з ключових загроз економічній безпеці держави. Зокрема, І. Новосад зазначає, що митна безпека є важливою складовою економічної безпеки країни, яка охоплює стан захищеності економічних інтересів у внутрішньому та зовнішньому вимірах від усіх потенційних загроз [55]. Основні аспекти митної безпеки включають:

- 1) контроль за переміщенням товарів і транспортних засобів через митний кордон держави;
- 2) регулювання, пов'язане з визначенням і повнотою сплати митних платежів;
- 3) ефективне застосування митних процедур;
- 4) боротьбу з контрабандою та порушеннями митного законодавства;
- 5) виконання інших завдань, покладених на митні органи [55].

Таким чином, контрабанда товарів розглядається як одна з основних загроз митній безпеці, що є невід'ємною складовою економічної безпеки держави.

За визначенням Е. Чолаковича, контрабанда є кримінальним правопорушенням, яке передбачає незаконне переміщення товарів через митний кордон з метою уникнення митного контролю. Види контрабанди класифікуються залежно від її предмета, включаючи:

- 1) зброю;
- 2) лікарські засоби;
- 3) наркотичні речовини;

- 4) інформацію;
- 5) твори мистецтва;
- 6) рослини та тварини;
- 7) програмне забезпечення;
- 8) об'єкти авторського права (інтелектуальної власності) та інші категорії [48].

Крім того, контрабанда товарів і послуг є одним із проявів організованої злочинності, що підкреслює її системний характер і значний вплив на економічну безпеку держави.

А. Войцешук зазначає, що торгівля контрафактними товарами та їх приховане переміщення через митні кордони є невід'ємною складовою діяльності міжнародних злочинних угруповань. Це явище сприяє підвищенню рівня корупції в органах державної влади. Крім того, імпорту контрафактної продукції на територію держави створює не лише фінансово-економічні ризики, але й загрози для життя та здоров'я споживачів, а також шкодить довкіллю [60].

К. Діпеш підкреслює, що організована транскордонна злочинність становить серйозну загрозу внутрішній безпеці держави. Як приклад, він розглядає ситуацію в Непалі, де територія країни використовується організованими злочинними групами як транзитний пункт для транспортування нелегальних товарів до сусідніх держав [49].

У дослідженні контрабанди товарів в Ірані, ряд науковців під керівництвом А. Агазаде, ідентифікують основні чинники, що сприяють цьому явищу в прикордонних містах країни [45]:

1. **Економічні проблеми:** високий рівень бідності та безробіття, спричинені зростанням робочої сили і зменшенням попиту на неї.
2. **Попит на іноземну продукцію:** перевага споживачів надається імпортом товарам через їхню вищу якість.
3. **Бюрократичні бар'єри:** для імпорту окремих товарів потрібні ліцензії, отримання яких є тривалим процесом через бюрократію та корупцію.

4. **Невиправдані митні тарифи:** високі тарифи на імпорт та експорт товарів стають додатковим стимулом для нелегальної діяльності.

Таким чином, контрабанда товарів є багатогранною проблемою, яка зачіпає економічну, соціальну та екологічну сфери, а також потребує системного підходу для її вирішення.

Вітчизняні науковці зазначають, що корупція є ключовою негативною проблемою, яка значною мірою перешкоджає демократичному та економічному розвитку будь-якої держави [51]. А норвежська дослідниця М. Шене вказує, що корупція на кордоні є поширеним явищем, яке набуває різноманітних форм, таких як бюрократична корупція, нераціональне використання бюджетних ресурсів, корупція, пов'язана з організованою злочинністю, а також політична корупція [47].

Інші дослідники ідентифікують додаткові фактори, які сприяють поширенню контрабанди товарів [53]:

- 1) значний внутрішній попит на контрабандну продукцію;
- 2) вплив масштабної реклами;
- 3) неправомірні обмеження та заборони на певні товари;
- 4) значні розбіжності у цінах між країною та закордоном;
- 5) затримки на кордоні через надмірні бюрократичні процедури;
- 6) корупція серед митних службовців;
- 7) співпраця митних агентів із контрабандистами;
- 8) недостатня взаємодія між державними та митними органами;
- 9) слабкість вітчизняного виробництва, що не задовольняє попит;
- 10) відсутність належного контролю та моніторингу діяльності дистриб'юторів і реалізаторів товарів;
- 11) слабе правове регулювання, спрямоване на боротьбу з контрабандою.

Таким чином, сучасні наукові дослідження зосереджуються на визначенні сутності контрабанди товарів, аналізі її негативних наслідків, а також виявленні

причин, які сприяють її поширенню, розглядаючи це явище як стратегічну загрозу економічній безпеці держави.

Доцільно погодитися з висновками вітчизняних науковців, які підкреслюють, що контрабанда є одним із ключових каналів, які сприяють вчиненню інших злочинів, що значно ускладнює криміногенну ситуацію. Зокрема, одним із таких злочинів є відмивання коштів [52]. Наприклад, під час перетину державного кордону готівкою, дорогоцінними металами або іншими ліквідними активами часто відбуваються порушення митних правил із метою приховування або легалізації незаконних доходів. Типовою схемою є декларування особою готівкових коштів в іноземній державі як власних заощаджень без відповідного декларування цих доходів на митниці України. Основою подібних каналів для відмивання коштів є розбіжності в митних режимах різних країн, недосконалість митного контролю та вразливість окремих ділянок державного кордону України.

Тому, опираючись на думку зазначених науковців, ефективною протидією контрабанді та схемам відмивання коштів є підвищення функціональної спроможності митних і прикордонних служб України. Вони також акцентують увагу на необхідності усунення причин, що сприяють виникненню таких злочинів, і визначають напрямки боротьби з контрабандою та іншими суспільно небезпечними діями, які використовують її як канал для кримінальної діяльності [52].

Погоджуючись із позицією ефіопського дослідника А. Карафо, слід зазначити, що контрабанда товарів, як форма неформальної транскордонної торгівлі, є проблемою, що стосується кожного громадянина країни, і для ефективного запобігання цьому явищу необхідне залучення ширшого кола суб'єктів, включаючи уряд, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування. Оскільки уряд не в змозі самотійно зупинити продаж контрабандних товарів, доцільно активізувати співпрацю з громадами, що проживають поблизу митного кордону, де контрабандні товари можуть бути приховані після їх незаконного переміщення через кордон [50].

Для держав, зокрема України, питання вдосконалення законодавчої бази щодо протидії контрабанді товарів є особливо актуальним. У національному законодавстві України кримінальна відповідальність за контрабанду передбачена статтею 201 Кримінального кодексу України. Однак останні редакції цієї статті суттєво відрізняються від попередніх, оскільки частину складів злочину було декриміналізовано. У чинній редакції розмежовуються товарна контрабанда та контрабанда культурних цінностей, отруйних і сильнодіючих речовин, вибухових матеріалів, радіоактивних речовин, зброї (крім гладкоствольної мисливської), боєприпасів, а також спеціальних технічних засобів для неправомірного отримання інформації.

Крім того, адміністративна відповідальність за контрабанду товарів замість кримінальної відповідальності стала результатом цих змін. Зокрема, статтею 482 (Митного кодексу України 2012р.) передбачено накладення штрафу за переміщення товарів і транспортних засобів комерційного призначення поза митним контролем, а статтею 483 – за переміщення без проходження митного контролю.

Водночас такий підхід викликає сумніви, оскільки запровадження адміністративної відповідальності за контрабанду товарів у сучасних умовах глобалізації створює сприятливі умови для вчинення суспільно небезпечних дій. Завдання юридичної відповідальності в державі полягає не лише у покаранні винних осіб, але й у запобіганні правопорушенням. Отже, доцільним кроком було б переглянути кримінальне законодавство України та внести відповідні зміни, спрямовані на посилення відповідальності за контрабанду товарів.

У сучасних умовах значна кількість науковців вказує на обмежену ефективність кримінальної відповідальності за контрабанду комерційних товарів. Проте досвід європейських країн демонструє альтернативні підходи до розв'язання цього питання шляхом диференціації юридичної відповідальності залежно від місця вчинення правопорушення. Наприклад, у Румунії кримінальна відповідальність передбачена за контрабанду комерційних товарів на

«зеленому» кордоні, тоді як у пунктах пропуску за такі дії настає адміністративна відповідальність.

Водночас, обґрунтовуючи доцільність криміналізації контрабанди комерційних товарів, слід звернути увагу на низку важливих переваг, які підкреслює О. Яланський [42]:

1. Контрабанда як фактор організованої злочинності, оскільки є однією з основних причин існування та джерел фінансування організованої злочинності. Високий рівень таких правопорушень свідчить про наявність у країні сприятливих умов для вчинення інших злочинів, регламентованих особливою частиною Кримінального кодексу України.

2. Недостатність адміністративних санкцій, оскільки штраф і конфіскація предметів контрабанди, застосовані як адміністративне стягнення, не забезпечують належного виправлення правопорушника. Натомість кримінальне покарання, що передбачає судимість, має вагоме юридичне значення, оскільки впливає на подальшу правову ситуацію особи відповідно до національного законодавства.

Таким чином, аргументи щодо криміналізації контрабанди комерційних товарів базуються на необхідності посилення відповідальності для ефективного протидії цьому явищу та зниження рівня суспільно небезпечної діяльності, що ним породжується.

1.2. Нормативно-правове регулювання боротьби з контрабандою: міжнародний та національний контекст

Уданий момент спостерігається критична необхідність залучення додаткових фінансових ресурсів до державного бюджету, оскільки тривалість воєнного стану, руйнівні наслідки для економіки та зміни у торговельній політиці України створюють значні виклики. За відсутності мобілізації внутрішніх резервів уже у січні 2025 року можливі перебої з фінансовими виплатами.

У зв'язку з цим надзвичайно важливо прийняти необхідні рішення, спрямовані на посилення державного контролю, а також розробити й впровадити правові та організаційні механізми, що сприятимуть підвищенню гарантій фінансової безпеки держави. Фінансова безпека тісно пов'язана з економічною безпекою, яка охоплює захист власності, активів, інвестицій і бізнесу. Саме бізнес сьогодні формує оборонний потенціал країни, що є запорукою її існування та стабільності.

Питання правової природи товарної контрабанди в Україні знайшли відображення у наукових працях таких дослідників, як А. Бутіна, Ю. Гродицького, Д. Давітадзе, Ю. Забуги, В. Колдаєва, Т. Корнева, В. Кухара, О. Омельчука, О. Прокопенка, Р. Мовчана, В. Сташиса, В. Тація, Б. Тишкевича та інших. Водночас особливості процесуального забезпечення виявлення товарної контрабанди під час переміщення товарів через митний кордон України, її нормативно-правове закріплення у національному законодавстві та оцінка ефективності ухвалених рішень залишаються недостатньо дослідженими. Це вказує на необхідність проведення нових комплексних і ґрунтовних наукових досліджень у цій сфері.

На сучасному етапі функціонування економіки в умовах воєнного стану доходи від зовнішньоекономічної діяльності відіграють ключову роль у формуванні Державного бюджету України.

Оскільки імпорт є одним із важливих джерел наповнення бюджету, держава поклала на митні органи обов'язок здійснювати контроль за товарами та транспортними засобами, які переміщуються через митний кордон та декларуються суб'єктами, що їх ввозять. Цей контроль передбачає встановлення реальної вартості товарів для запобігання зменшенню бази оподаткування, необхідної для нарахування і сплати обов'язкових платежів, таких як мито, акцизний збір і податок на додану вартість (ПДВ).

Водночас питання визначення реальної вартості ввезених товарів (у режимі імпорту) та перевірки достовірності документів, поданих суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності для проведення митного контролю, наразі

створює значні виклики. На практиці митні органи можуть отримувати необхідну інформацію лише шляхом звернення до самого імпортера або до митних органів країни-контрагента. Однак відповіді від іноземних митних органів надходять із суттєвими затримками, які можуть тривати місяці або навіть роки, а в окремих випадках їх отримання є неможливим.

Наступним підходом до отримання зазначеної інформації є аналіз руху грошових коштів у бухгалтерському обліку та звітності суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності під час проведення виїзної документальної перевірки. Однак це можливе лише за умови надання суб'єктом доступу посадовим особам митних органів до проведення перевірки та до відповідної бухгалтерської документації.

Митні платежі, будучи одним із ключових джерел наповнення державного бюджету України, стали основним фактором, що спричинив криміналізацію контрабанди товарів. Водночас слід зазначити, що з моменту декриміналізації товарної контрабанди в 2012 році зменшення обсягів надходжень до державного бюджету від митних органів не спостерігалось.

За відсутності доказів кореляції між кримінально-правовими заходами протидії контрабанді та рівнем бюджетних надходжень від діяльності митних органів, питання відновлення кримінальної відповідальності за незаконне переміщення товарів через митний кордон потребує ретельного і зваженого підходу. Це особливо важливо, оскільки відповідні законопроекти не супроводжувалися детальним фінансово-економічним обґрунтуванням ані з боку державних органів, ані з боку наукових установ.

У липні місяці поточного року набрала чинності ст. 201-3 Кримінального кодексу України [19], яка передбачає криміналізацію контрабанди товарів. Відтепер кримінальна відповідальність настає за контрабанду, якщо вартість товарів становить 7,45 мільйонів гривень і більше. Контрабанда товарів визнається вчиненою у великих розмірах, якщо їх вартість перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян у тисячу разів або більше.

Відповідно до статті 216 Кримінального процесуального кодексу України [20], розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтею 201-3, є виключною компетенцією Бюро економічної безпеки України (БЕБ). Детективи цього органу здійснюють досудове розслідування таких правопорушень.

На сьогодні відсутній нормативно визначений механізм обміну інформацією між митними органами та БЕБ, що створює перешкоди для ефективної взаємодії. Основним завданням зазначених державних інституцій є попередження контрабанди. Особливу увагу слід приділяти аналітичній діяльності, яка не лише протидіє таким правопорушенням, але й виявляє їхні причини, забезпечуючи розуміння економічних процесів у державі, зокрема порушень у зовнішньоекономічній діяльності, які часто мають транскордонний характер.

Протидія правопорушенням може здійснюватися шляхом застосування загальних функцій державного управління, таких як прогнозування, планування, організація, регулювання, координація, облік та контроль. У разі виявлення злочину застосовується спеціальна правоохоронна функція.

На сьогоднішній день механізм обміну інформацією між Державною митною службою України та такими органами, як Служба безпеки України (СБУ), Національний банк України (НБУ), Державна прикордонна служба України (ДПСУ), Держфінмоніторинг та інші правоохоронні органи, має односторонній характер. Він передбачає лише передачу Держмитслужбою відомостей про оформлення товарів у митних режимах «імпорт» та «експорт» суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності через державний кордон України.

Ця обмеженість обміну інформацією створює значні труднощі у прийнятті рішень у сфері фінансової безпеки. Проблема набуває багатовимірного характеру, вимагаючи комплексного вирішення, зокрема в аспектах боротьби з незаконним переміщенням товарів через митний кордон.

Ще до прийняття чинного закону про криміналізацію товарної контрабанди представники бізнес-асоціацій, які входять до складу Української

Ради Бізнесу, здійснили аналіз законопроекту № 5420. Вони дійшли висновку, що у запропонованій редакції цей законопроект не може бути ухвалений. Основні зауваження стосувалися значних корупційних ризиків, закладених у його положеннях, а також потенційної загрози для легального бізнесу. Крім того, зазначалося, що проект закону жодним чином не сприятиме вирішенню проблеми тіньового імпорту.

Декриміналізація товарної контрабанди у 2012 році була зумовлена прагненням України до інтеграції в європейський простір, що вимагало суттєвих змін у митній сфері. Ці зміни мали на меті адаптацію національного законодавства до загальноприйнятих норм і стандартів міжнародної та європейської практики. Зокрема, з 17 січня 2012 року в Україні посилено адміністративну відповідальність за незаконне переміщення товарів через митний кордон, скасовано кримінальну відповідальність за товарну контрабанду, проте значно збільшено розміри фінансових санкцій і адміністративних штрафів.

До цього часу різниця між кримінальною та адміністративною відповідальністю за такі правопорушення визначалася виключно вартістю предметів правопорушення. Якщо їх вартість перевищувала 470 500 грн., наставала кримінальна відповідальність; у разі меншої вартості застосовувалася адміністративна.

Повернення до криміналізації товарної контрабанди передбачає встановлення кримінальної відповідальності за переміщення товарів поза митним контролем, якщо їх митна вартість перевищує тисячу неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. У таких випадках передбачається штраф як вид покарання. Водночас за порушення, що підпадають під адміністративну відповідальність відповідно до Митного кодексу України, штраф може становити до 100% митної вартості товару.

Таким чином, кримінальна відповідальність за контрабанду товарів у значних розмірах виявляється м'якшою порівняно з адміністративною відповідальністю за менш серйозні порушення. Це суперечить основним засадам

і принципам кримінальної відповідальності, підриваючи її правову логіку та ефективність.

Після набуття чинності Законом України від 15 листопада 2011 року № 4025-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» адміністративна відповідальність за порушення митних правил була посилена. Розмір штрафу становить 100% митної вартості товару з обов'язковою конфіскацією товарів. У разі повторного порушення передбачається накладення штрафу в розмірі 200% митної вартості товарів, зберігається також норма про конфіскацію транспортних засобів, які використовувалися для переміщення таких товарів.

Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, які порушують митне законодавство (зокрема перевізники, імпортери, експортери), а також інші винні особи, несуть юридичну відповідальність згідно з чинними нормами.

Відповідно до законодавства, остаточне рішення щодо вилучених товарів та транспортних засобів ухвалюється судом. Ці положення відповідають європейській практиці та узгоджуються з міжнародними стандартами, закріпленими в Женевській конвенції про договір міжнародного автомобільного перевезення вантажів та Кіотській конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур.

Законом України «Про приєднання України до Протоколу про внесення змін до Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур» від 5 жовтня 2006 року № 227-V Україна офіційно приєдналася до оновленої Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур разом із усіма її додатками. Відповідно до взятих на себе зобов'язань, держава повинна була запровадити стандарти цієї Конвенції в діяльності митних органів протягом трьох років із моменту приєднання до міжнародного договору [11].

Зазначимо, що спори фізичних або юридичних осіб із митними органами, які виступають як суб'єкти владних повноважень, стосовно оскарження їхніх рішень (як нормативно-правових актів, так і актів індивідуальної дії), дій або

бездіяльності належать до компетенції адміністративних судів. Виняток становлять справи про адміністративні проступки й накладення адміністративних стягнень, які розглядаються в порядку, передбаченому Кодексом України про адміністративні правопорушення.

Разом із тим, після декриміналізації товарної контрабанди Верховний Суд України не здійснив узагальнення судової практики щодо справ про порушення митних правил. У цьому контексті твердження авторів законопроекту № 5420 про те, що справи з великою вартістю предметів правопорушень нібито закриваються судами через недостатність повноважень митних органів або їхню неспроможність належним чином задокументувати правопорушення, не мають підтвердження на основі встановлених фактів.

Народний депутат України, заступник голови Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності Григорій Мамка вважав, що ухвалення законопроекту № 5420 без урахування зауважень, висловлених представниками законодавчої, бізнесової та експертної спільнот, є неприпустимим. На його думку, рішення має базуватися на аналізі й врахуванні пропозицій фахівців у галузі митної справи, кримінального права, бізнес-асоціацій і незалежних експертів. Необхідно створити ефективну систему, яка не лише захищатиме права законослухняного бізнесу, але й унеможливилюватиме виникнення корупційних схем.

Бізнес-спільнота України від початку обговорення законопроекту висловлювала численні застереження. Зокрема, зазначалося, що навіть мінімальні неточності в документації, наприклад, у відомостях про вагу чи кількість вантажних місць, країну походження товарів або їх маркування, можуть стати підставою для кримінальної відповідальності. Такі положення, за словами Мамки, призведуть лише до зростання рівня корупції.

Крім того, депутат наголосив на відсутності значного прогресу в реформуванні митної служби. Він вважає, що для покращення ситуації необхідно забезпечити реальне застосування передбаченої Митним кодексом відповідальності, вдосконалити механізми виявлення правопорушень і

оптимізувати процедури розгляду відповідних справ. Переведення порушень із категорії адміністративних до кримінальних, на його думку, не змінить ситуацію, а лише дозволить Бюро економічної безпеки (БЕБ) відкривати кримінальні провадження навіть у разі незначних помилок або спірних ситуацій. Це, у свою чергу, призведе до перевантаження судової системи [23].

Однією із головних цілей нашої держави як сучасної правової європейської країни повинно бути не застосування найсуворіших санкцій за протиправні дії шляхом примусу, а налагодження засобів, які стимулюватимуть добровільне дотримання законодавства суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності. При цьому, у разі скоєння митного правопорушення, міра покарання повинна відповідати тяжкості провини. Надто суворі санкції малоімовірно вплинуть на підвищення правосвідомості громадян, натомість можуть сприяти зростанню рівня корупції та хабарництва.

Серйозне занепокоєння викликає затвердженні підзаконного нормативно-правового акта, а саме наказу Міністерства фінансів України від 24 червня 2024 року № 305, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 26 червня 2024 року за № 964/42309, що стосується внесення змін до Порядку здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками для визначення форм та обсягів митного контролю. У зазначеному документі, на нашу думку, закладені корупційні ризики, зокрема в частині, яка стосується зменшення форм і обсягів митного контролю залежно від відповідності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності визначеним критеріям [28].

Згідно з даним документом, перелік суб'єктоорієнтованих критеріїв, їх значення, зміни та/або доповнення до них затверджуються Експертною комісією, а затверджений перелік оприлюднюється на офіційному вебсайті Державної митної служби протягом п'яти робочих днів з дати схвалення. Такий підхід може створити ризики непрозорості та потенційного зловживання під час прийняття рішень.

Висновки до розділу 1

Таким чином, суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності можуть зіткнутися не з фіскальноорієнтованим контролером у вигляді посадової особи митного органу, який супроводжує сплату обов'язкових митних платежів, а з клієнтоорієнтованим менеджером, завданням якого буде спрощення переміщення товарів через митний кордон для «правильних» підприємців. Такий підхід, ймовірно, не сприятиме збільшенню надходжень до державного бюджету, навіть за умов криміналізації контрабанди товарів.

Для уникнення подібних ситуацій у нормотворчій діяльності держави, своєчасного усунення корупційних ризиків, розмежування дискреційних повноважень правоохоронних органів та підвищення ефективності заходів з криміналізації контрабанди товарів, доцільно провести аналітичне дослідження, зокрема:

1. Аналіз кількості та якості справ про порушення митних правил у митних органах.
2. Оцінку кількості розглянутих та закритих справ про порушення митних правил у судових органах, а також обсягів надходжень (або ненадходжень) до державного бюджету.
3. Аналіз кількості розглянутих та закритих кримінальних справ про контрабанду товарів у судових органах із зазначенням суми коштів, які надійшли (або не надійшли) до державного бюджету.
4. Визначення додаткових фінансових витрат на утримання правоохоронного слідчого апарату, відповідального за боротьбу з контрабандою товарів.

На основі результатів дослідження доцільно організувати круглий стіл за участю експертів у галузі митної справи, фахівців з адміністративного та кримінального права, науковців, представників громадськості та бізнесу. Метою такого заходу буде обговорення та ухвалення рішень щодо вдосконалення правового та організаційного регулювання процесів запобігання контрабанді товарів.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ПРОТИДІЇ КОНТРАБАНДИ НА МИТНОМУ КОРДОНІ УКРАЇНИ

2.1. Сучасні тенденції здійснення контрабандної діяльності через митний кордон України

Поділяючи точку зору українського вченого І. Г. Богатирьова, який наголошує, що загострення соціально-економічної ситуації в державі, збройний конфлікт на Сході України, зниження рівня життя населення, поширення безробіття та посилення дестабілізаційних факторів, що впливають на формування економічної безпеки країни, вимагають від державних інституцій реалізації збалансованих заходів з протидії контрабанді на митному й територіальному кордонах України [2].

Система нелегального експорту товарів у межах України досягла загальнодержавного масштабу та набуває загрозливого характеру. Так, за даними Всесвітньої митної організації, у 2021 році Україна посіла перше місце за обсягом нелегального постачання сигарет до країн Європейського Союзу, зокрема майже 40% контрабандних тютюнових виробів походять із нашої держави. Загальний оборот нелегального тютюнового ринку в Україні оцінюється приблизно в 450 млн доларів США на рік.

Під час аналізу кримінологічних характеристик контрабанди, здійсненого на основі даних Офісу Генерального прокурора та інших досліджень за останню п'ятирічку, було виявлено низку негативних та неоднозначних тенденцій. Застосування динамічного аналізу у науково-практичному вимірі дозволяє отримувати інформацію про зміни у стані суспільно небезпечної діяльності протягом певного періоду, що сприяє виявленню закономірностей і тенденцій. Особливу увагу привертають зміни у динаміці рівня досліджуваних кримінальних правопорушень, які характеризують трансформації стану, структури, характеру та географії делінквентної діяльності.

За даними Офісу Генерального прокурора, у 2020 році було зареєстровано 114 кримінальних проваджень за ст. 201 Кримінального кодексу України, у 2021 році їх кількість зросла до 123, а у 2022 році досягла 147 випадків. У 2023 році спостерігалось скорочення кількості таких проваджень до 133, а у 2024 році цей показник становив 134 кримінальні провадження [6] (див. рис. 2.1).

Рис. 2.1. Злочини вчинені в період повномасштабного вторгнення рф

У 2024 році, на відміну від попередніх років, кількість кримінальних проваджень, у яких особам було оголошено підозру у вчиненні правопорушень, передбачених ст. 201 Кримінального кодексу України, зросла на 14,5%. Ця динаміка свідчить про позитивну тенденцію та є результатом ефективної діяльності правоохоронних органів [6] (див. рис. 2.2).

У випадках виявлення під час переміщення через митний кордон України ознак кримінальних правопорушень, передбачених положеннями Кримінального кодексу України, митні органи повідомляють про це Службу безпеки України. Виявлені об'єкти правопорушення вилучаються слідчими відповідних правоохоронних органів у встановленому законом порядку.

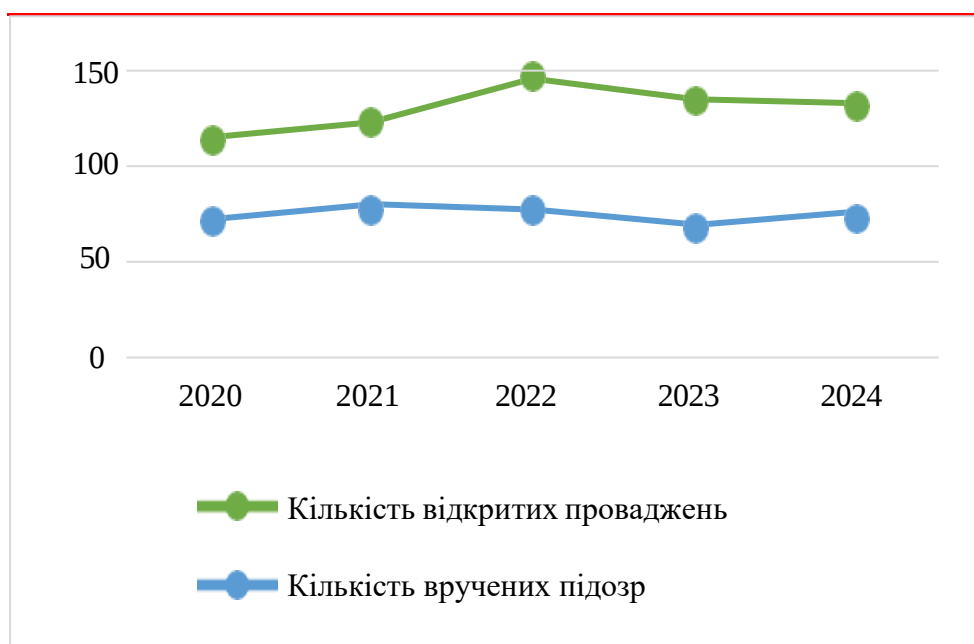

Рис. 2.2. Динаміка здійснення контрабанди в Україні протягом 2020-2024рр., [6]

Протягом 2024 року митними органами Державної митної служби України було направлено до правоохоронних органів 351 повідомлення про виявлені факти переміщення через митний кордон України поза митним контролем або із приховуванням від нього предметів, які підпадають під визначення кримінально-караної контрабанди. Серед таких випадків:

- наркотичні засоби – 247 випадків (69,6%);
- зброя, боєприпаси, частини вогнепальної нарізної зброї – 65 випадків (17,7%);
- культурні цінності – 26 випадків на загальну суму близько 4,1 млн грн (7,2%);
- спеціальні технічні засоби для негласного отримання інформації – 9 випадків (2,3%);
- отруйні та сильнодіючі речовини – 6 випадків (1,6%);
- вибухові речовини – 6 випадків (1,9%);
- радіоактивні матеріали – 1 випадок (0,2%) (див. рис. 2.3) [38].

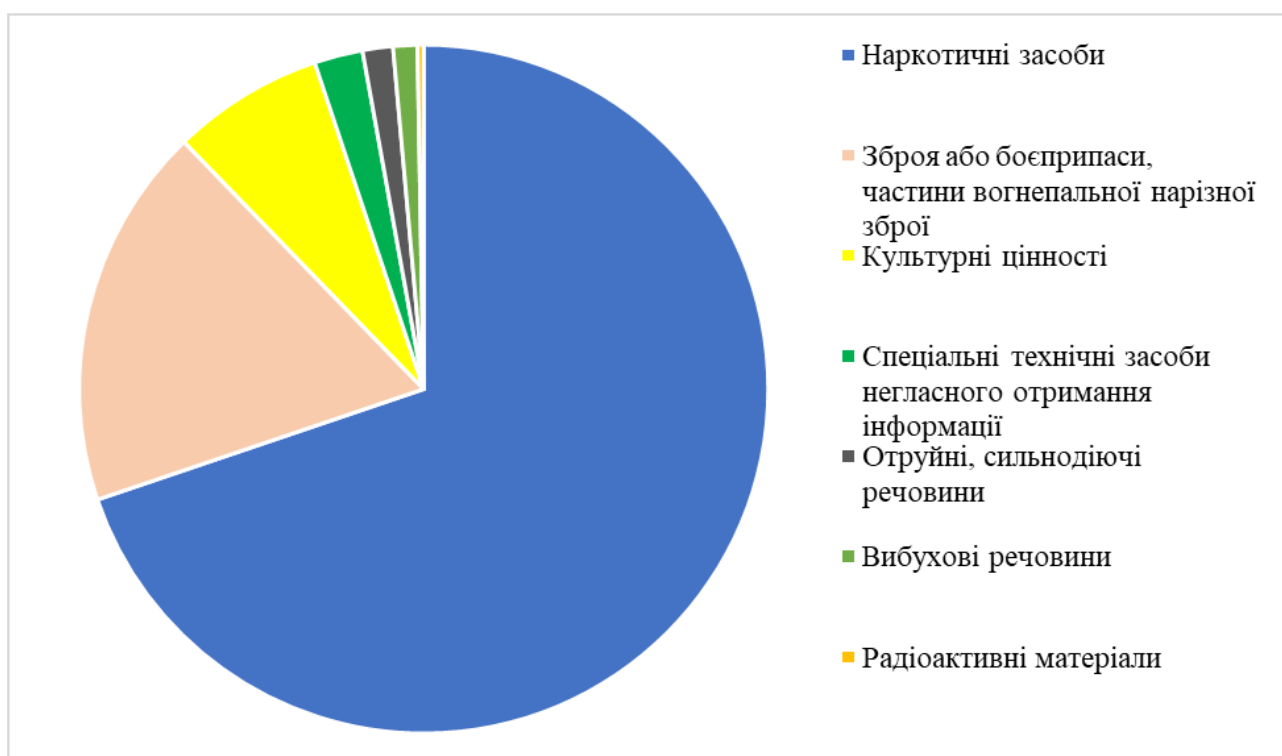

Рис. 2.3. Кількість випадків незаконного перетину через митний кордон України заборонених предметів [38]

Зазначений показник зумовлений не стільки змінами в абсолютних обсягах контрабанди чи активізацією діяльності правоохоронних органів, скільки існуючою тенденцією до подальшої криміналізації цієї сфери. Основною причиною цього є зростання попиту на заборонені предмети.

Серед предметів, передбачених ст. 201 Кримінального кодексу України, найчастіше через митний кордон незаконно переміщуються зброя, боєприпаси до неї та частини вогнепальної нарізної зброї.

Протягом 2020 року було зафіксовано 312 випадків незаконного переміщення через митний кордон України зброї та боєприпасів. У 2021 році цей показник зріс до 582 випадків. У рамках протидії незаконному обігу було вилучено:

- 1,142 кг вибухових речовин;
- 5 одиниць гладкоствольної зброї;
- 23 одиниці бойової (нарізної) зброї;
- 11 одиниць газової зброї;
- 411 одиниць холодної зброї;

- 23 одиниці пневматичної та спортивної зброї;
- 4 723 набой до гладкоствольної та нарізної зброї;
- 1 961 одиницю інших видів набоїв;
- 249 одиниць спеціальних засобів.

Загалом у 2021 році було зафіксовано 502 факти незаконного переміщення зброї та боєприпасів через митний кордон України [4].

У 2022 році зафіксовано 241 випадок переміщення зброї та боєприпасів через митний кордон України з порушенням чинного митного законодавства. Загалом протягом року митницями ДМС України було направлено до правоохоронних органів 921 повідомлення про виявлення ознак кримінальних правопорушень, зокрема 70 повідомлень стосувалися правопорушень, передбачених ст. 201 КК України, та 263 повідомлення – правопорушень, передбачених ст. 305 КК України.

Протягом 2023 року Державною прикордонною службою України було зафіксовано 3 320 випадків, пов'язаних із можливими кримінальними правопорушеннями, спрямованими на незаконне перевезення через кордон предметів, таких як:

- холодна зброя – 381 одиниця;
- пневматична зброя – 163 одиниці;
- електрошокова зброя – 79 одиниць;
- вогнепальна зброя – 52 одиниці;
- мисливська зброя – 44 одиниці;
- газова зброя – 19 одиниць;
- боєприпаси до вогнепальної зброї – 6,3 тис. одиниць;
- боєприпаси до мисливської зброї – 3,1 тис. одиниць;
- боєприпаси до газової зброї – 270 одиниць;
- вибухівка – 41,8 кг [8].

За результатами дослідження встановлено, що з моменту окупації Криму та початку збройної агресії з боку рф у 2014 році кількість випадків контрабанди зброї та боєприпасів через митний кордон зросла удвічі, причому 75% таких

випадків припадає на східні та північні кордони України. Дослідження М. О. Лепехи також свідчать про зростання рівня незаконного переміщення зброї та боєприпасів у 2018–2019 роках. З незаконного обігу було вилучено різні види зброї (гладкоствольну, бойову нарізну, газову, холодну, пневматичну та спортивну), боєприпаси до цих видів зброї, вибухові речовини та спеціальні засоби. Таке збільшення незаконного обігу у 2018–2019 роках пов'язане з ескалацією конфлікту на Сході України [22].

У цілому спостерігається тенденція зростання обсягів незаконного переміщення зброї та боєприпасів через кордон з України (на 16,3%), тоді як контрабанда зброї до України має зворотну тенденцію до зниження. Водночас у районах, що перебувають під контролем незаконних збройних формувань (ОРДЛО), правопорушники дедалі більше концентруються на обігу озброєння та військової техніки. За інформацією Міністерства оборони України, у серпні 2024 року виявлено наступні показники незаконного обігу військових засобів:

- 650 танків;
- 1 200 бойових броньованих машин;
- 720 гармат і гаубиць;
- 450 мінометів;
- 310 реактивних систем залпового вогню;
- 620 засобів протиповітряної оборони;
- 510 протитанкових засобів [34].

Аналіз матеріалів, що стосуються контрабанди культурних цінностей, свідчить, що основними об'єктами незаконного переміщення через митний кордон залишаються ікони, твори живопису, предмети релігійного культу, декоративно-прикладного мистецтва, стародавні книги, золоті та срібні монети, ордени, медалі, а також ювелірні вироби з дорогоцінних металів і каменів. Контрабанда культурних цінностей займає значну частку у вартості всіх предметів незаконного переміщення у неторгових оборотах. Незважаючи на те, що Кримінальний кодекс України відносить ці діяння до злочинів у сфері економічної діяльності, суспільна небезпека контрабанди культурних цінностей

полягає насамперед у завданні шкоди національним інтересам держави та культурній спадщині її народу.

Отже, у кримінальних провадженнях, розпочатих правоохоронними органами, предметами контрабанди переважно виступають зброя, боєприпаси та культурні цінності.

До структурних характеристик контрабанди належать засоби, що використовуються для переміщення предметів через митний кордон. Найпоширенішими видами транспорту є залізничний і автомобільний. Це зумовлено тим, що такі транспортні засоби найзручніше обладнувати спеціальними схованками з використанням конструктивних порожнин. Схованки поділяються на два типи: спеціально пристосовані, які створюються у конструктивних елементах об'єктів, та спеціально виготовлені, які розробляються спеціально для переміщення предметів контрабанди [1].

Аналіз кримінальних справ свідчить, що тайники в автомобільних транспортних засобах найчастіше облаштовуються в кабіні водія, кузові автомобіля, на днищі кузова, у дверях кабіни, колесних дисках та інших конструктивних частинах транспортного засобу [41]. Як спеціально пристосовані сховища для приховування предметів контрабанди використовуються паливні баки, покривки й камери коліс, порожнини у дверях кабіни, обтічники на дахах, відсіки для інструментів, холодильні агрегати та інші спеціальні конструкції.

Зазвичай злочинці облаштовують декілька схованок, одна з яких має відволікаючий характер, спрямований на те, щоб після її виявлення митні органи припинили подальший огляд. Як відволікаючі предмети використовуються, наприклад, алкогольні напої чи сигарети, тоді як в основних схованках приховують більш цінні предмети, зокрема культурні цінності. Окремо варто зазначити випадки, коли предмети контрабанди розміщуються у запасних колесах, які встановлюються на автомобіль безпосередньо перед перетином митного контролю [41].

Окрім способу вчинення кримінального правопорушення, важливими елементами для дослідження та запобігання контрабанди є такі кримінологічні характеристики, як час, місце та обставини вчинення злочину. Ці дані є ключовими для з'ясування причин і умов, що сприяють контрабанді, а також для розробки ефективних профілактичних заходів. При цьому варто зазначити, що географія незаконного переміщення предметів через митний кордон України постійно розширюється.

Дослідження географії правопорушень, пов'язаних із переміщенням предметів через митний кордон, є важливим для ефективної організації запобіжних заходів, оптимального розподілу сил та ресурсів. Цей показник має особливе значення для аналізу зазначеного типу правопорушень, оскільки останні, як кримінологічне явище, є «географічно обумовленими». Їх здійснення концентрується переважно в прикордонних регіонах та на лінії розмежування. Географічна характеристика злочинності охоплює її поширення по різних територіях держави, таких як області, райони, міста чи селища [39].

Україна, завдяки своєму географічному розташуванню, є особливо вразливою до контрабанди. Її територією проходять основні транспортні магістралі, які з'єднують Схід і Захід. Водночас недостатньо ефективна система контролю на всій протяжності державного кордону, особливо в сучасних умовах, сприяє зростанню ризиків організації нелегальних потоків товарів і предметів. Кримінологічно значущим є також географічне розташування регіонів, їх приналежність до єдиних економічних чи соціальних агломерацій, а також їх близькість до міждержавних кордонів [39].

Окрім цього, правопорушники активно впроваджують новітні технології для переміщення заборонених предметів. До таких засобів належать малі літальні апарати, безпілотні дрони та пасажирський автотранспорт. Усе це посилює латентність зазначених правопорушень, ускладнюючи їх виявлення та попередження.

До чинників, що сприяють протиправній діяльності, можна віднести наявність організованих угруповань, які діють завдяки корупційним зв'язкам.

Суб'єктивні причини латентності зазначених правопорушень тісно пов'язані з корупцією. Зокрема, за перші дев'ять місяців 2024 року Служба безпеки України розпочала 55 досудових розслідувань, пов'язаних із корупцією на митному кордоні. У межах цих розслідувань 74 особам повідомлено про підозру. Виявлено незаконні схеми розмитнення автомобілів на Поліській, Галицькій та Буковинській митницях, а також факти вимагання коштів співробітниками митних постів «Чорноморськ» та «Одеса» для безперешкодного проходження митного контролю [36].

Таким чином, контрабанда, залежно від обставин, може характеризуватися ознаками як природної, так і штучно створеної латентності.

За оцінками зарубіжних експертів, латентна частина організованої злочинності перевищує офіційно зареєстровану у 8–12 разів. Опитування показали, що близько 35% дрібних і середніх підприємців зазнавали постійного або періодичного тиску з боку організованих злочинних угруповань, а 15% респондентів вказали на те, що розміри вимог настільки значні, що перешкоджають розвитку чи продовженню їхньої підприємницької діяльності. У підсумку приблизно 72% кримінальних правопорушень, скоєних організованими структурами, залишаються незареєстрованими [31].

Одним із суттєвих факторів, що підвищує латентність контрабанди через митний кордон, є триваючий збройний конфлікт на сході України та анексія Криму. Унаслідок цих подій сформувалася неконтрольована Україною лінія розмежування та кордон, через які безконтрольно переміщується невизначена кількість об'єктів.

За даними Національної платформи малого та середнього бізнесу, Державний бюджет України щороку недоотримує понад 130 млрд грн через контрабандну діяльність [1]. У контексті контрабанди наркотиків, ООН зазначає, що обсяги грошових коштів, які обертаються у сфері міжнародного наркобізнесу, перевищують 110 млрд доларів США щорічно [12].

Ці дані відображають лише прямі економічні наслідки незаконного обігу наркотичних засобів. Наприклад, за інформацією Центру психічного здоров'я та

моніторингу наркотиків і алкоголю Міністерства охорони здоров'я України, станом на 1 січня 2020 року на диспансерному обліку перебувало 62 579 осіб із розладами психіки та поведінки, спричиненими вживанням наркотичних речовин. Із них 3 682 особи були взяті на облік вперше, причому 54% цих пацієнтів належали до вікової групи від 15 до 35 років [43].

Дослідження свідчить, що діяльність контрабандистів в Україні набуває масштабних обсягів, і наслідки цієї діяльності торкаються усіх аспектів економічної діяльності держави. Однією з основних проблем є залучення до контрабандних схем посадових осіб митних органів, які, відповідно до своїх службових обов'язків, повинні забезпечувати боротьбу з цим негативним явищем. Варто зазначити, що контрабанда тісно пов'язана з корупцією в органах державної влади, правоохоронних структурах та банківських установах, що суттєво впливає на криміногенну ситуацію в країні [30].

Дослідження стану боротьби з контрабандою показують, що, незважаючи на вжиті правоохоронними органами заходи, поширення цього явища продовжується, і негативні наслідки цієї діяльності завдають все більшої шкоди економіці України та погіршують криміногенну ситуацію в державі. Програма «Контрабанда – стоп», що містить низку заходів для запобігання цьому явищу, є одним із інструментів боротьби з контрабандою.

Дослідження вітчизняних і міжнародних науковців підтверджують, що контрабанда становить не лише загрозу для економіки країни, а й загрожують національній безпеці та перешкоджає розвитку міжнародних відносин України. Це, в свою чергу, ускладнює проведення оперативно-розшукових заходів Державною прикордонною службою України для попередження контрабандних злочинів. Прийняття змін до Кримінального кодексу України вже вплинуло на механізми запобігання контрабанді, що вимагає подальшого комплексного аналізу в контексті сучасних умов.

Контрабанда також призводить до прямих економічних збитків держави, що зумовлені несплатою митних зборів, податків та інших платежів як під час переміщення товарів через митний кордон, так і в результаті їх реалізації на

території України або за її межами. Прийняття змін до Кримінального кодексу України істотно вплинуло на процес запобігання контрабанді та вимагає поглибленого дослідження.

2.2. Аналіз ефективності взаємодії митних органів з іншими правоохоронними структурами у боротьбі з контрабандою

У науковій літературі пропонується класифікувати суб'єктів адміністративно-правового регулювання заходів запобігання та протидії порушенням митних правил на три категорії: суб'єкти, які здійснюють складання протоколів; суб'єкти, що проводять провадження; а також суб'єкти, уповноважені на розгляд справ про порушення митних правил [44].

Ключову роль у системі суб'єктів, що протидіють контрабанді, відіграють митні органи України. Зокрема, В. В. Чумак визначає до їх складу митниці, митні пости, органи доходів і зборів, а також центральний орган виконавчої влади, відповідальний за реалізацію державної політики у сфері митної справи [40].

Особливістю адміністративної відповідальності за порушення митних правил є взаємодія підрозділів митної служби з іншими суб'єктами. Відповідно, Митний кодекс України передбачає регламентацію взаємовідносин митних органів з іншими органами державної влади, місцевого самоврядування та суб'єктами підприємницької діяльності з метою забезпечення ефективності функціонування митної системи та виконання митних процедур [25].

З огляду на викладене, актуальність наукового дослідження взаємодії митних органів з іншими суб'єктами у контексті запобігання та боротьби з порушеннями митних правил обумовлена появою нових загроз митній безпеці держави.

У межах наукової доктрини визначають дві основні групи цілей взаємодії у сфері митної справи:

1. Цілі, що спрямовані на здійснення заходів протидії порушенням митних правил;

2. Цілі, орієнтовані на оптимізацію діяльності щодо реалізації таких заходів [21].

Г. В. Паламарчук зазначає, що ключовими аспектами взаємодії між підрозділами Державного бюро розслідувань, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ, Державної фіскальної служби України, Державної прикордонної служби України, Державної митної служби України та інших органів є правова регламентація їхньої діяльності як окремих державних структур, спільна мета протидії правопорушенням, пов'язаним із переміщенням товарів чи предметів через митний кордон, а також право застосовувати законні примусові заходи щодо правопорушників [33].

Враховуючи вищевикладене, можна погодитися з висновком Г. В. Паламарчука, що взаємодія як форма спільної діяльності правоохоронних та інших спеціальних органів має базуватися на суворому дотриманні правових норм, використовувати конкретно визначені форми та методи, які узгоджуються за місцем і часом. Реалізація взаємодії може відбуватися на двох рівнях:

1. Організація та планування співпраці керівниками залучених сторін;
2. Безпосереднє виконання заходів взаємодії на рівні виконавців [33].

Основні принципи взаємодії митних органів із іншими державними органами, органами місцевого самоврядування та суб'єктами підприємницької діяльності закріплені у главі 77 розділу XX Митного кодексу України. Відповідно до ч. 1 ст. 558 МК України, митні органи при виконанні своїх завдань здійснюють взаємодію з правоохоронними органами у порядку, визначеному чинним законодавством.

Деякі положення Митного кодексу України мають імперативний характер стосовно правоохоронних органів, зокрема передбачають виконання таких обов'язкових норм:

1. Надання копій вилучених документів - правоохоронні органи зобов'язані передати митним органам для перевірки копії вилучених документів, облікових і реєстраційних матеріалів, фінансової та статистичної звітності, а також інших документів, пов'язаних із розрахунком та сплатою митних платежів

чи інших питань митної справи. Такі копії мають бути надані протягом трьох робочих днів після отримання письмового запиту митного органу та засвідчені печаткою й підписами посадових осіб, які вилучили оригінали документів (ст. 353 МК України).

2. Сприяння при адміністративному затриманні - правоохоронні органи зобов'язані надавати допомогу посадовим особам митних органів під час адміністративного затримання, якщо виникає опір або особа, яка затримується, намагається втекти (ст. 507 МК України).

3. Інформування про порушення митних правил або контрабанду - правоохоронні органи повинні письмово повідомляти митні органи про виявлені ними факти порушення митних правил чи контрабанди (ст. 558 МК України).

4. Повідомлення про оперативну інформацію - правоохоронні органи мають письмово інформувати митні органи про наявність оперативних даних щодо можливих випадків переміщення товарів з порушенням вимог митного законодавства України (ст. 558 МК України) [13].

Департамент боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил реалізував низку заходів, спрямованих на виявлення та протидію схемам ухилення від сплати податків, а також порушенням законодавчих заборон і обмежень щодо експортно-імпорتنих операцій. Основні досягнення включають:

1. Перевірки гуманітарної допомоги для військових частин.

Спільно з Департаментом внутрішнього аудиту Міністерства оборони України здійснено перевірки постачання товарів військовим частинам і територіальним центрам комплектування, які переміщувалися через митний кордон як гуманітарна допомога [38]:

- перевірено майже 10 тисяч випадків переміщення товарів вартістю 2,35 млрд грн на адресу 238 військових частин;

- виявлено 5 388 випадків відсутності підтвердження отримання допомоги, зокрема понад 2 500 транспортних засобів;

- складено 165 протоколів про порушення митних правил та направлено 353 повідомлення про можливі злочини за статтями 190, 358, 201-2 Кримінального кодексу України.

2. Розкриття схеми контрабанди електронних сигарет.

Припинено незаконне ввезення великої партії електронних сигарет та інших цінних товарів, здійснене з приховуванням від митного контролю:

- використано складний маршрут доставки через європейські склади для фальсифікації товаросупровідних документів та приховування реальної номенклатури товарів;

- виявлено 64 тис. одиниць електронних сигарет загальною вагою 3,5 т та вартістю 108 млн грн.

3. Перевірка імпортерських операцій з автомобілями.

Ініційовано перевірки митного оформлення імпортованих автомобілів і сідельних тягачів марок «DAF» і «MAN» у 2020–2022 роках:

- виявлено несплачені митні платежі на суму 6,54 млн грн;

- складено 13 протоколів за статтею 485 та 9 протоколів за ч. 1 ст. 483 МК України, загальна вартість предметів порушень – 3,92 млн грн, несплачених податків – 4,28 млн грн.

4. Контроль за експортом лісоматеріалів.

Митницям направлено індикатори ризику для перевірки вагових і кількісних показників при експорті пило- та лісоматеріалів: зафіксовано 83 випадки порушень, пов'язаних із експортом зазначених товарів, загальною вартістю 21,2 млн грн.

Усі заходи спрямовані на забезпечення ефективного функціонування митної системи, зменшення рівня контрабанди та порушень митних правил.

У результаті організаційних заходів, здійснених митними органами, було виявлено та задокументовано 196 порушень митних правил на загальну суму понад 183 млн грн.

Паралельно проводився аналіз і онлайн-моніторинг зовнішньоекономічних операцій для виявлення ознак порушень законодавства України у сфері митної справи. Упродовж 2023 року за результатами цих заходів:

- внесено 118 зауважень до попередніх вантажних митних декларацій (ВМД);

- сформовано 84 орієнтування на транспортні засоби.

За підсумками здійснених дій забезпечено додаткові надходження митних платежів до державного бюджету в розмірі понад 30 млн грн. Крім того:

- ініційовано складання 61 протоколу про порушення митних правил;

- вартість вилучених предметів правопорушень становила 136,5 млн грн.

Ці заходи сприяли підвищенню ефективності митного контролю та зміцненню економічної безпеки держави.

Упродовж звітного періоду митницями було розглянуто 3 493 справи про порушення митних правил. За результатами розгляду накладено адміністративні стягнення у вигляді штрафів на загальну суму 110 млн грн, з яких до державного бюджету стягнуто 80 млн грн, що становить 73% від загальної суми штрафів. Це в 14 разів перевищує відповідний показник 2022 року, який складав 5%.

На розгляд судів митницями передано 6 912 справ про порушення митних правил із загальною сумою 6,4 млрд грн. За результатами судового розгляду було накладено стягнення у вигляді конфіскації товарів і штрафів на загальну суму понад 2 млрд грн, що на 10% більше у порівнянні з 2022 роком [38].

До державного бюджету за цей період надійшло понад 178 млн грн від сплати штрафів, накладених митницею та судами, а також від реалізації конфіскованого майна.

У сфері протидії контрабанді наркотичних засобів виявлено 834 випадки переміщення через митний кордон України наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. За цими фактами:

- складено 398 протоколів про порушення митних правил;

- до правоохоронних органів України направлено 522 повідомлення про протиправні дії, що містять ознаки злочинів відповідно до Кримінального кодексу України, зокрема:

- 274 повідомлення за ст. 305 КК України (контрабанда наркотичних засобів);

- 242 повідомлення за ст. 307 та ст. 309 КК України (незаконний обіг наркотичних засобів) [38].

Ці результати свідчать про посилення контролю та ефективності заходів у сфері митної справи та боротьби з контрабандою.

Таким чином, співпраця митних органів з правоохоронними структурами України та інших країн забезпечує досягнення цілей у сфері протидії контрабанді товарів комерційного призначення, зокрема, притягнення винних осіб до адміністративної відповідальності за відповідні правопорушення. Завдяки взаємодії митні органи, спільно з правоохоронними структурами України та зарубіжних держав, мають можливість:

- виявляти спроби незаконного переміщення комерційних товарів через митний кордон України;

- оперативно припиняти такі дії;

- збирати докази, необхідні для правильної кваліфікації правопорушень.

Аналіз чинного законодавства дозволяє виділити чотири основні напрямки взаємодії митних органів із правоохоронними структурами України: організаційний, аналітичний, оперативно-розшуковий та процесуальний. Водночас ключовим аспектом міжнародної співпраці є надання правової допомоги за запитами іноземних правоохоронних органів.

Найбільш деталізовано на сьогодні регламентовано взаємодію митних органів із підрозділами охорони державного кордону. Ця співпраця є доцільною та ефективною, оскільки Державна прикордонна служба України забезпечує виявлення каналів незаконного переміщення комерційних товарів, тоді як митні органи фіксують факти адміністративної контрабанди під час контролю за переміщенням таких товарів.

Окрім співпраці з прикордонними органами, митні органи взаємодіють з іншими суб'єктами відповідно до своїх законодавчо визначених повноважень. Це підкреслює необхідність належного правового регулювання їхньої спільної діяльності, яке наразі є частковим і потребує вдосконалення.

Висновки до розділу 2

Проведено аналіз та визначено сучасні тенденції здійснення контрабандної діяльності через митний кордон України, які пов'язані перш за все із загостренням соціально-економічної ситуації в державі, спричиненим війною рф з Україною, яка супроводжується зниженням рівня життя населення, поширенням безробіття та посиленням дестабілізаційних факторів, що впливають на формування економічної безпеки країни, вимагають від державних інституцій реалізації збалансованих заходів з протидії контрабанді на митному й територіальному кордонах України

Здійснено аналіз ефективності взаємодії митних органів з іншими правоохоронними структурами у боротьбі з контрабандою, який дозволяє виділити чотири основні напрямки взаємодії митних органів із правоохоронними структурами України: організаційний, аналітичний, оперативно-розшуковий та процесуальний. Водночас ключовим аспектом міжнародної співпраці є надання правової допомоги за запитами іноземних правоохоронних органів.

Досліджено, що перелік адміністративних стягнень за порушення митних правил, встановлений Митним кодексом України, є більш вузьким порівняно з переліком, визначеним Кодексом України про адміністративні правопорушення. Це свідчить про специфіку адміністративної відповідальності за порушення митних правил, зокрема контрабанду товарів комерційного призначення. Митний кодекс України передбачає застосування адміністративних стягнень, які мають особистий характер (попередження) та майновий характер (штраф і конфіскація).

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАСОБІВ БОРОТЬБИ З КОНТРАБАНДОЮ

3.1. Використання сучасних технологій у виявленні та попередженні контрабанди

Загальносоціальні заходи запобігання контрабанді в Україні реалізуються митними органами в межах їхньої професійної діяльності. Аналіз показує, що більшість випадків виявлення контрабанди здійснюється працівниками митної служби під час проведення митного контролю, зокрема шляхом огляду товарів та перевірки документів.

Аналіз існуючої практики кримінологічного запобігання контрабанді дозволив визначити три основні напрями запобіжних заходів:

1. Загальносоціальне запобігання кримінальних правопорушень — це комплекс соціально-економічних, культурно-виховних та правових заходів, спрямованих на вдосконалення суспільних відносин та усунення (або нейтралізацію) криміногенних факторів.

2. Спеціальне запобігання кримінальних правопорушень — зосереджується на заходах, спрямованих безпосередньо на усунення умов, що сприяють злочинам у конкретних сферах.

3. Індивідуальне запобігання кримінальних правопорушень — передбачає вплив на конкретних осіб, схильних до вчинення злочинів.

Загальносоціальні заходи мають довготривалий характер і є результатом впровадження діяльності, яка не завжди має пряме запобіжне призначення, але опосередковано усуває криміногенні чинники. Вони включають заходи, що позитивно впливають на криміногенну ситуацію, зокрема через соціально-економічний розвиток.

Теоретично, стратегічно продумана політика держави, яка включає розвиток економіки на основі передових технологій, справедливий перерозподіл

власності, посилення національної валюти, інвестиційні та податкові реформи, сприяє зниженню рівня злочинності, у тому числі контрабанди. Підвищення рівня життя населення та вдосконалення економічних відносин усуває ключові криміногенні фактори, що стимулюють незаконну діяльність.

У соціальній сфері заходи, спрямовані на зменшення матеріального розшарування суспільства, підтримку малозабезпечених верств населення та мінімізацію негативних наслідків безробіття, мають значний антикриміногенний потенціал, особливо в контексті неминучих викликів соціально-економічних реформ. Позитивні зрушення у політичній, духовній та правовій сферах державного управління також відіграють важливу роль у запобіганні злочинності, оскільки впливають на всі види, групи та різновиди її детермінантів, включаючи причини, умови та інші чинники.

Комплексний характер заходів із попередження злочинності, зокрема контрабанди та незаконного обігу підакцизних товарів, особливо яскраво проявляється на соціальному рівні, де інтегруються заходи різного спрямування: економічні, політичні, соціальні, культурно-виховні, правові та організаційні.

Загальносоціальні заходи запобігання орієнтовані на економічний і соціальний розвиток, підвищення економічного добробуту населення, удосконалення соціальної сфери та покращення морально-психологічного клімату в суспільстві. Вони є ключовими складовими стратегії усунення криміногенних факторів у суспільстві.

А. П. Закалюк у своїх дослідженнях обґрунтовано виділяє два типи загальносоціальних заходів запобігання контрабанді, як і злочинності загалом. Перший тип включає заходи, які мають опосередкований запобіжний вплив на причини та умови контрабанди, тоді як другий спрямований на зменшення впливу негативних соціальних явищ і процесів, що створюють підґрунтя для формування причин та умов злочинності, зокрема контрабанди [9].

Загальносоціальні заходи відіграють ключову роль у системі запобігання злочинності загалом і контрабанді зокрема. Їхня ефективність визначається здатністю вирішувати фундаментальні суспільні проблеми, що впливають на

виникнення причин і умов злочинної діяльності, включно з конкретними кримінальними правопорушеннями.

Особливо важливо підкреслити, що саме результативність загальносоціальних заходів запобігання створює основу для успішної реалізації спеціально-кримінологічних заходів, спрямованих на попередження окремих видів кримінальних правопорушень [7].

Загальносоціальні заходи попередження злочинності, визначені на державному рівні, повинні бути спрямовані на розв'язання ключових економічних і соціальних проблем суспільства. Їх основна мета полягає у забезпеченні ефективної соціально-економічної політики, що знижує рівень соціального напруження шляхом зменшення безробіття, подолання соціальних суперечностей, підвищення рівня життя населення та соціальних стандартів, сприяння культурному й соціальному розвитку громадян, а також утвердження поваги до прав і свобод людини.

На цій основі система загальносоціальних заходів попередження контрабанди може бути структурована наступним чином:

1. Заходи економічного характеру, які включають:

- підвищення рівня добробуту населення;
- забезпечення стабільності економічного розвитку держави;
- підвищення прожиткового мінімуму та соціальних гарантій для громадян;
- створення нових робочих місць та реалізацію програм із подолання безробіття;
- запобігання трансформації України у центр контрабанди в Європі, особливо в умовах інтеграції до європейського простору.

2. Заходи соціального характеру, спрямовані на:

- відновлення ролі сім'ї як базового інституту суспільства;
- боротьбу з негативними явищами, такими як жебрацтво, проституція, дитяча безпритульність та бездоглядність;

- встановлення державного контролю над діяльністю закладів грального бізнесу та нічних розважальних закладів;
- створення умов для отримання молоддю якісної освіти, підтримку її інтелектуального та творчого розвитку, а також сприяння працевлаштуванню;
- підвищення значення спорту та фізичної культури в житті громадян;
- розробку й впровадження державних програм із моніторингу поширення наркоманії, незаконного обігу наркотиків та інших небезпечних речовин;
- активізацію діяльності системи охорони здоров'я;
- функціонування спеціальних виховних закладів для дітей та підлітків із девіантною поведінкою.

Такий комплексний підхід до соціально-економічних і культурних реформ є важливою передумовою для зниження криміногенного впливу й попередження контрабанди.

3. Нормативно-правові заходи попередження контрабанди повинні бути спрямовані на:

- **врахування міжнародного досвіду** - адаптація передових практик світового законодавства у сфері боротьби з контрабандою під час розроблення відповідних нормативно-правових актів, а також удосконалення відомчої нормативно-правової бази правоохоронних органів;
- **посилення міжнародної співпраці** - налагодження двостороннього та багатостороннього співробітництва з іноземними правоохоронними органами щодо виявлення та ліквідації шляхів контрабанди, місць збуту контрабандних товарів, виявлення співучасників злочинів і запобігання незаконному переміщенню товарів через митний кордон України;
- **удосконалення законодавства** - розробка ефективних законодавчих механізмів превентивного характеру для запобігання незаконному переміщенню товарів через митний кордон;
- **підвищення міжвідомчої взаємодії** - нормативне забезпечення ефективної співпраці підрозділів Служби безпеки України (СБУ), Департаменту

протидії контрабанді Національної поліції, митних органів і Державної прикордонної служби (ДПС), які залучені до боротьби з контрабандою;

- **розвиток інформаційних технологій** - створення сучасного міжвідомчого автоматизованого інформаційного банку даних для забезпечення оперативності та ефективності протидії контрабанді [7].

У контексті застосування економічних інструментів для фінансування охорони культурної спадщини України необхідно вдосконалити законодавство таким чином, щоб фінансування збереження культурного надбання стало вигідним і престижним для суб'єктів підприємницької діяльності. Це може включати запровадження податкових пільг для меценатів.

Також доцільним є спрямування значної частини коштів, отриманих від краєзнавчого туризму, до державного та місцевих бюджетів для фінансування охорони історико-культурних і природних пам'яток [32]. Об'єкти культурної спадщини є важливими чинниками розвитку туризму в Україні, який, у свою чергу, повинен стати надійним джерелом фінансування їхнього збереження.

4. Культурно-просвітницькі та виховні заходи у запобіганні контрабанді спрямовані на формування в громадян законослухняності, відповідальності та усвідомлення важливості дотримання національних заборон, зокрема у сфері збереження культурної спадщини. Основними напрямками таких заходів є:

- **формування правової свідомості громадян** - залучення до виховного процесу засобів масової культури, зокрема демонстрація художніх і документальних фільмів, що розкривають проблематику контрабанди, зокрема культурних цінностей;

- **інформаційно-просвітницька діяльність** - розповсюдження буклетів, листівок та іншої просвітницької продукції в громадських місцях, навчальних закладах, спортивних секціях, установах та організаціях;

- **освітньо-наукові заходи** - проведення конференцій, круглих столів і семінарів за участі правоохоронних органів, спрямованих на інформування про наслідки контрабанди та способи її запобігання.

5. Інформаційні заходи включають:

- **антиконтрабандні кампанії в медіа** - впровадження ефективних інформаційних заходів через засоби масової інформації та Інтернет для поширення знань про наслідки контрабанди та результати роботи правоохоронних органів у цій сфері [7];

- **розширення правопросвітницької діяльності** – через регулярне висвітлення митного законодавства у ЗМІ, зокрема у вигляді навчальних передач, репортажів із судових засідань, круглих столів, виступів митників та правоохоронців, а також особливу увагу приділяти ілюстрації невідворотності покарання за контрабанду та порушення митних правил, а також розголосу кримінальних проваджень із притягненням винних до відповідальності;

- **розробка засобів наочної агітації** - виготовлення буклетів, плакатів та іншої друкованої продукції для інформування учасників митних відносин про правила та відповідальність.

- **індивідуальні консультації** - надання роз'яснень громадянам України та іноземцям щодо митних правил працівниками митних органів.

- **міжнародна співпраця** - налагодження інформаційного обміну між пресслужбами митних і прикордонних служб України та сусідніх країн для поширення знань про законодавство щодо переміщення культурних цінностей через митний кордон [35].

Ці заходи сприяють підвищенню правосвідомості громадян, популяризації законного переміщення товарів і формуванню відповідального ставлення до національної культурної спадщини.

На сучасному етапі правова та процесуальна взаємодія виступають вагомим чинником у запобіганні злочинності в економічній сфері, зокрема контрабанді.

Однак географічне положення України, що розташована в центрі Європи та слугує сполучною ланкою між Західною Європою і Близьким Сходом через низку головних магістральних шляхів, у поєднанні з відсутністю дієвої системи контролю на всій лінії державного кордону через військову агресію РФ, створює

сприятливі умови для формування контрабандних потоків. Це стосується не лише товарів і матеріальних цінностей, але й наркотичних засобів, зброї, культурних цінностей тощо.

Вказані обставини значно ускладнюють розробку ефективних організаційно-економічних механізмів протидії контрабанді в прикордонних регіонах. Крім того, встановлено, що в межах прикордонних територій, які є осередками контрабандної діяльності, недостатньо ефективно використовується наявний природно-ресурсний потенціал та переваги географічного положення. Ця проблема значною мірою зумовлена впливом як внутрішньої, так і зовнішньої трудової міграції.

Згідно з думкою В. І. Волошина, у контексті зміцнення економічної безпеки держави ефективність заходів з попередження контрабанди на прикордонних територіях безпосередньо залежить від реалізації організаційно-економічних ініціатив, серед яких слід виділити наступні:

1. Заходи загальнодержавного інформаційного характеру:

- проведення послідовної інформаційної політики, спрямованої на популяризацію легального ведення бізнесу та запобігання розвитку контрабандної діяльності;

- просвітницька робота серед населення щодо антисоціальної сутності контрабанди та невідворотності відповідальності за її здійснення.

2. Заходи соціально-економічного характеру:

- сприяння соціально-економічному розвитку прикордонних територій через розбудову фінансової, ринкової, транспортної інфраструктури та інших компонентів;

- створення інноваційних бізнес-парків, венчурних і інвестиційних фондів, а також децентралізація бюджетного управління для зниження інерційності в регіональному розвитку;

- підвищення професійного рівня кадрів Державної прикордонної служби, Державної митної служби та інших правоохоронних органів шляхом

зміни критеріїв відбору працівників, включаючи моральні, етичні якості та мотивацію до кар'єрного розвитку;

- формування механізмів взаємного контролю між ДПС та ДМС України, а також іншими силовими структурами для забезпечення прозорості їх діяльності та підзвітності громадським організаціям.

3. Нормативно-правові заходи:

- декриміналізація окремих аспектів контрабанди шляхом легалізації низки видів діяльності з низьким рівнем соціальної небезпеки;

- використання митної амністії та створення прозорих схем зовнішньоторговельної діяльності;

- розробка стимулів для детінізації контрабандних потоків;

- оптимізація процесу митного оформлення з мінімізацією бюрократичних процедур;

- адаптація переліку товарів, що підлягають митним зборам, відповідно до міжнародних угод і внутрішніх економічних потреб.

4. Технічні заходи:

- розширення мережі пунктів пропуску та митних постів, оснащення їх сучасним обладнанням для оформлення документів, фото- і відеоспостереження, обробки інформації та сканування вантажів;

- оснащення кордонів системами захисту від незаконного перетину, включаючи моніторинг, зв'язок і сигналізацію;

- зменшення часу митного оформлення завдяки автоматизації процесів, використанню спеціалізованих пристроїв та програмного забезпечення, а також мінімізації контактів між митниками та перевізниками вантажів.

Слід також акцентувати увагу на рівні матеріального забезпечення митників, оскільки його підвищення сприяло б зміцненню престижу митної служби і, разом із посиленням виконавчої дисципліни, могло б знизити рівень правопорушень. Низький рівень заробітної плати і відсутність пільг стимулюють безініціативність, неякісне виконання обов'язків і навіть корупцію. Тому

необхідно створити такі матеріальні умови, які б мотивували кожного митника цінувати своє місце роботи.

3.2. Модернізація нормативно-правової бази з урахуванням міжнародного досвіду

У сучасних умовах, зокрема в контексті війни, що триває на території України, розвиток контрабанди характеризується зростанням масштабів діяльності контрабандистів, що чинить деструктивний вплив на всі сфери економіки. Контрабанда тісно пов'язана з організованою злочинністю та корумпованими представниками митних служб, а також базується на використанні усталених каналів і методів її здійснення, що відзначаються високим рівнем гнучкості та організованості. Корупційні зв'язки з митниками сприяють подальшому поширенню цього явища.

Наслідки контрабандної діяльності в Україні проявляються у таких загрозах для державної політики:

1. Зменшення обсягів фінансових надходжень до Державного бюджету, що негативно впливає на динаміку та структуру валового внутрішнього продукту й створює передумови для недоотримання коштів.
2. Сприяння розширенню тіньової економіки та формуванню непрозорих економічних схем.
3. Активізація недобросовісної конкуренції.
4. Посилення рівня криміналізації економічних відносин і уповільнення процесів їх лібералізації.
5. Поглиблення корупційних зв'язків як серед підприємців, так і серед державних службовців.
6. Нездатність забезпечити рівний розподіл суспільних благ між соціальними верствами населення.
7. Ускладнення ефективного регулювання зовнішньоторговельних відносин.

8. Стимулювання формування демпінгових цін на контрабандні товари.

Особливу небезпеку становить контрабанда зброї масового ураження, засобів її доставки, а також матеріалів і запчастин, які можуть бути використані для виготовлення такої зброї. Адже, навіть інформація про наявність подібних засобів у терористів здатна викликати паніку серед населення та дестабілізувати функціонування підприємств, установ і організацій.

Крім того, значною проблемою для України є незаконне переміщення через митний кордон наркотичних, психотропних і сильнодіючих речовин. Наприклад, нещодавно у місті Львів правоохоронними органами було затримано трьох іноземців під час фасування наркотиків в орендованих складських приміщеннях, а також одного з організаторів наркотрафіку. У подальшому планувалося переправлення героїну до країн Європейського Союзу під виглядом дипломатичного вантажу. У ході слідчих дій правоохоронні органи вилучили 1 035 кг наркотичної речовини, підготовленої до транспортування. Згідно з оцінками чорного ринку, вартість вилученого героїну перевищувала 2,3 млрд грн [24].

Контрабанда культурних цінностей спричиняє втрату національного культурного надбання, включно з унікальними творами мистецтва, що мають значну історичну та культурну цінність для держави. В результаті таких дій частина культурних об'єктів може бути пошкоджена або знищена, завдаючи непоправної шкоди культурному фонду країни.

Суспільна небезпека незаконного обігу спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації зумовлюється кількома чинниками: ці пристрої володіють характеристиками, які дозволяють здійснювати збір і фіксацію інформації, що має обмежений доступ, без згоди її власника. Незаконний обіг таких засобів створює загрози суспільним відносинам у сферах реалізації конституційних прав і свобод громадян, економічної безпеки, функціонування конституційного ладу, правосуддя, а також сприяє підготовці та здійсненню інших злочинів. Значна частина таких засобів потрапляє в Україну через митний кордон поза контролем або із приховуванням.

Контрабандна діяльність здебільшого має на меті подальший збут заборонених товарів та отримання матеріальної вигоди.

Із загальним збільшенням кількості кримінальних правопорушень спостерігається зростання протиправних дій як на державному кордоні, так і щодо його безпосереднього перетину. Це включає торгівлю людьми (ст. 149 КК України), контрабанду (ст. 201 КК України), незаконне вивезення лісоматеріалів (ст. 201¹ КК України), незаконні дії з предметами, зазначеними у ст. 305 КК України, та порушення порядку міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю (ст. 333 КК України).

До безпосередніх порушень державного кордону належать незаконне переправлення осіб (ст. 332 КК України), порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї, а також інші протиправні дії, передбачені доповненими статтями відповідно до тимчасово окупованих територій, а саме ст. 332⁽¹⁾ та ст. 332⁽²⁾ КК України. Ці правопорушення є соціально небезпечними, шкідливими, незаконними та становлять загрозу як прикордонній, так і національній безпеці України.

Протиправний характер контрабанди та необхідність встановлення кримінальної відповідальності за її вчинення не викликають сумнівів. Сучасна соціально-економічна та політична ситуація в Україні супроводжується загостренням проблем забезпечення громадської безпеки. Врегулювання соціальних процесів у цій сфері значною мірою залежить від ефективного нормативного регулювання відносин, пов'язаних із громадською безпекою.

Центральне місце в системі законодавства України у сфері безпеки належить Конституції України як закону прямої дії та Закону України «Про національну безпеку України», який визначає основні принципи забезпечення безпеки. Зокрема, у контексті зміцнення громадської безпеки варто зазначити про проєкт Стратегії громадської безпеки та цивільного захисту України, який свого часу презентував Міністр внутрішніх справ України. У рамках цієї стратегії було реалізовано проєкт, розроблений спільно з французькими

партнерами, спрямований на посилення охорони кордонів, що включало передачу сучасних катерів українським прикордонникам [15].

До 2011 року Кримінальний кодекс України передбачав відповідальність за товарну контрабанду у великих розмірах, відносячи такі дії до кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. Однак із прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» [14] контрабанду товарів було декриміналізовано. Відтоді такі дії підлягають адміністративній відповідальності.

Раніше склад злочину, пов'язаного з контрабандою, посягав переважно на економічну безпеку та митну сферу діяльності держави. Проте, у сучасних умовах, на нашу думку, контрабанда зазіхає на значно ширше коло суспільних інтересів, включаючи національну й громадську безпеку, а також культурні цінності та інші інтереси України.

Гуманізація ст. 201 КК України шляхом декриміналізації товарної контрабанди має як позитивні, так і негативні наслідки. З одного боку, це обґрунтовано тим, що значна частина контрабандних товарів використовувалася у підприємницькій діяльності, тому відповідальність мала би поширюватися на юридичних осіб. З іншого боку, чинне законодавство, зокрема ч. 2 ст. 459 Митного кодексу України, визначає суб'єктами адміністративної відповідальності лише фізичних осіб віком від 16 років та посадових осіб підприємств, не охоплюючи юридичних осіб як таких.

Незважаючи на це, у Кримінальному кодексі України передбачено підстави для застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб, що вказує на потенціал для подальшого вдосконалення законодавчої бази у сфері протидії контрабанді.

Відсутність кримінальної відповідальності за здійснення товарної контрабанди значно послаблює можливості правоохоронних органів у боротьбі з цим явищем, позбавляючи їх важливих кримінально-правових інструментів для запобігання та протидії. Суспільна небезпека контрабанди полягає не лише у

значних фінансових втратах державного бюджету, але й у сприянні корупційним змовам із посадовими особами митних органів. Наприклад, у Волинській області було затримано начальника митного посту «Ягодин» за підозрою у скоєнні правопорушень за ст. 362, 364 і 367 КК України. Під час обшуку його автомобіля виявлено понад 700 тисяч доларів США [27].

За оцінками експертів, щороку Державний бюджет України недоотримує понад 100 мільярдів гривень через контрабанду, що здійснюється на митниці [37].

Фахова література містить переважно критику щодо декриміналізації товарної контрабанди, здійсненої у 2011 році. Зокрема, О. О. Дудоров зазначає, що для сучасної України характерною є економічна контрабанда, яка охоплює товари широкого вжитку. На його думку, захист економічних інтересів держави, включаючи продовольчу безпеку, яка залежить від імпорту багатьох товарів, повинен забезпечуватися через застосування кримінально-правових заходів [5].

Опитування громадської думки свідчить, що 75,3% респондентів підтримують ідею відновлення кримінальної відповідальності за товарну контрабанду, з одночасним збереженням адміністративної відповідальності за дрібну контрабанду.

Станом на сьогодні, суди часто закривають справи про адміністративні правопорушення, пов'язані із значною вартістю предметів правопорушення, відповідно до положень Митного кодексу України. При цьому митні органи, через обмеженість своїх повноважень, неможуть повноцінно здійснювати документування та доведення окремих епізодів таких правопорушень. Це, у свою чергу, унеможливорює притягнення винних осіб до відповідальності, зокрема кримінальної.

На нашу думку, доцільно відновити кримінальну відповідальність за товарну контрабанду, запропонувавши внести відповідні зміни до чинної редакції ст. 201 Кримінального кодексу України. Зокрема, з диспозиції статті слід вилучити перелік конкретних предметів, які нині зазначені, і натомість визначити контрабанду як незаконне переміщення товарів, культурних

цінностей, підакцизних товарів, лісоматеріалів або пиломатеріалів рідкісних і цінних порід дерев через митний кордон України. Вилучені предмети варто розподілити між новими статтями в розділі про кримінальні правопорушення проти громадської безпеки або ж у різних розділах КК залежно від об'єкта посягання.

На сьогодні вітчизняне законодавство не містить чіткого визначення поняття «переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю». З огляду на бланкетність диспозиції ст. 201 КК України та, зокрема, ст. 456 та ст. 457, 17 Розділу Митного кодексу України її застосування вимагає звернення до низки нормативно-правових актів, зокрема тих, що регулюють визначення культурної цінності, належність предметів до зброї чи встановлюють спеціальні правила їх переміщення через митний кордон України.

Склад кримінального правопорушення контрабанди передбачає винність, що характеризується психічним ставленням особи до вчиненого діяння. Контрабанда є умисним кримінальним правопорушенням, яке може бути вчинене виключно з прямим умислом, тобто за усвідомленням особою суспільної небезпеки своїх дій (переміщення предметів у порушення встановлених правил) та бажанням їх здійснити. Згідно зі ст. 19 КК України, до кримінальної відповідальності можуть бути притягнуті лише осудні фізичні особи, які досягли віку 16 років на момент вчинення кримінального правопорушення. Особливості цих ознак будуть детально розглянуті у другому розділі дисертаційного дослідження.

Караність як ознака кримінального правопорушення передбачає наявність у законодавстві санкції за його вчинення. Характер і розмір покарання відображають оцінку державою рівня суспільної небезпеки конкретного діяння. Зокрема, санкція ч. 1 ст. 201 Кримінального кодексу України передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк від трьох до семи років, тоді як за кваліфіковані види контрабанди встановлено більш суворі міри покарання.

Прикордонні території, як місця з високим ризиком контрабандної діяльності, демонструють недостатньо ефективне використання свого природно-ресурсного потенціалу та вигідного географічного розташування. Для виявлення ризиків контрабанди та розробки дієвих механізмів її запобігання, була проведена систематизація прикордонних територій за особливостями їх розвитку [6]. На основі цього визначено, що ефективне запобігання контрабанді у прикордонній зоні залежить від реалізації комплексу організаційно-економічних, інформаційних, соціально-економічних, нормативно-правових і технічних заходів.

Окрему увагу слід приділити матеріальному забезпеченню працівників митної служби. Підвищення рівня оплати праці, разом із посиленням виконавчої дисципліни та відповідальності, сприятиме підвищенню престижу митної служби і, відповідно, зменшенню рівня корупції та інших правопорушень у цій сфері.

Законодавство європейських країн, яке регулює відповідальність за контрабанду, демонструє значну неоднорідність, незважаючи на тривале існування Європейського Союзу, що функціонує в умовах єдиного ринку. Єдиний ринок передбачає вільне переміщення товарів, послуг, капіталу і трудових ресурсів між країнами-учасницями. Проте законодавчі підходи до визначення контрабанди та відповідальності за неї залишаються різними. Наприклад, у деяких країнах (Італія, Австрія) контрабандою вважаються дії, спрямовані на ухилення від сплати митних зборів. Водночас у таких країнах, як Англія, Франція та Швейцарія, до контрабанди належать дії, пов'язані з ввезенням або вивезенням товарів з порушенням імпортно-експортного законодавства, навіть якщо ці дії не завдали фінансових збитків державі [54].

У Кримінальному кодексі Федеративної Республіки Німеччина (ФРН) термін «контрабанда» як такий відсутній. Проте низка статей цього кодексу передбачає відповідальність за незаконне ввезення або вивезення окремих предметів. Зокрема, ст. 275 КК ФРН встановлює відповідальність за легке кримінальне правопорушення, якщо особа фальсифікує службові посвідчення

або має намір їх використовувати чи розповсюджувати. Порушення включають виготовлення, придбання, пропонування для продажу або зберігання матеріалів, придатних для підробки, таких як пластини, форми, кліше, поліграфічні набори, негативи, матриці, а також особливий папір або бланки, що мають захист від підробки або можуть бути помилково прийняті за справжні. Ці дії охоплюють як внутрішній обіг, так і ввезення та вивезення таких предметів [58].

У кримінальному законодавстві Швейцарії [59], як і в законодавстві Німеччини, термін «контрабанда» не використовується. Водночас у низці складів кримінальних правопорушень передбачена відповідальність за незаконне ввезення певних категорій предметів.

Зокрема, стаття 135 Кримінального кодексу Швейцарії переважно спрямована на захист авторських прав, а не на регулювання митних правил. Вона встановлює кримінальну відповідальність за виготовлення, ввезення, зберігання, розповсюдження, рекламування, виставлення, демонстрацію або надання доступу до звукових записів, фотознімків, зображень та інших об'єктів, якщо вони не мають значної культурної або наукової цінності, а також містять сцени жорстокості стосовно людей чи тварин. Аналогічні положення застосовуються до програмного забезпечення (ст. 144b) і до шкідливих для здоров'я тварин кормів або кормових добавок (ст. 236).

Таким чином, особливістю кримінального законодавства Швейцарії у сфері боротьби з контрабандою є обмежене застосування кримінально-правових заходів. Законодавець встановлює кримінальну відповідальність лише за контрабанду окремих видів предметів, зокрема, шкідливих кормів для тварин, а також аудіовізуальних матеріалів та інших об'єктів, які не мають значної культурної чи наукової цінності або містять сцени жорстокості.

На відміну від законодавства багатьох інших країн, у Болгарії, як і в Україні, кримінальна відповідальність за контрабанду регулюється однією статтею Кримінального кодексу. Так, стаття 241 КК Болгарії передбачає кримінальну відповідальність за переміщення через державний кордон товарів без дозволу митних органів за певних умов. До таких умов належать

використання чужих або підроблених офіційних документів, документів із недостовірними даними; переміщення сильнодіючих або отруйних речовин, вибухівки, зброї, боєприпасів; а також товарів у великій кількості з підприємницькою або виробничою метою. Окремий пункт статті встановлює відповідальність за переміщення наркотичних речовин, прекурсорів або їх аналогів, які становлять особливу небезпеку [29].

Закон передбачає конфіскацію предметів контрабанди на користь держави, незалежно від права власності на них. У разі їхньої відсутності або відчуження стягується еквівалентна вартість за державними роздрібними цінами. Транспортні засоби, що використовувалися для перевезення контрабандних предметів, також підлягають конфіскації, якщо їхня вартість не є явно непропорційною тяжкості вчиненого правопорушення.

Аналіз болгарського кримінального законодавства у сфері протидії контрабанді дозволяє зробити висновок, що відповідальність передбачено як за економічну контрабанду, так і за незаконне переміщення предметів, обмежених або заборонених до обігу. До таких предметів відносяться, зокрема, зброя, боєприпаси та наркотичні засоби. Водночас болгарське законодавство передбачає можливість застосування адміністративної відповідальності в менш суспільно небезпечних випадках контрабанди, що свідчить про диференційований підхід до правопорушень залежно від ступеня їхньої суспільної небезпеки.

У правовій системі США контрабанда визначається як умисне порушення правил ввезення та вивезення товарів, що охоплює як зовнішню торгівлю, так і торгівлю між штатами. Незаконне переміщення наркотичних засобів через кордон США не має окремої кваліфікації та розглядається на рівні з іншими товарами. Разом із цим Збірник законів США передбачає посилення відповідальності за контрабанду, яка вчинена із використанням вогнепальної зброї. У таких випадках, додатково до покарання за основне кримінальне правопорушення, встановлюються додаткові строки позбавлення волі: не менше

п'яти років за наявності зброї, не менше семи років у разі її демонстрації та не менше десяти років за її застосування [3].

Для митного департаменту США важливість окремих митних порушень варіюється залежно від їхнього стратегічного значення. Найбільш вагомими вважаються порушення, пов'язані з імпортом та експортом предметів, що потребують спеціального дозволу. До таких предметів належать вогнепальна зброя, ядерні технології, системи озброєнь, біологічна зброя, а також техніка, що регулюється «Правилами міжнародної торгівлі зброєю» (Arms Trade Treaty). Відповідно до законодавства, саме ці стратегічні порушення отримують пріоритет у протидії з боку митних органів США [46].

У сучасних умовах розвиток контрабанди в Україні характеризується тенденцією до збільшення масштабів діяльності, що справляє негативний вплив на всі сфери економіки. Ця діяльність має ознаки організованої злочинності, включаючи розвинені канали контрабанди та сталі способи її здійснення. Характерною рисою є мобільність контрабандних схем, яка дозволяє оперативно змінювати тактику незаконної діяльності. Крім того, встановлено наявність зв'язків із посадовими особами митних органів, органів охорони державного кордону та інших корумпованих структур.

Унаслідок цього можна стверджувати, що розвиток контрабандної діяльності в Україні має дестабілізуючий вплив, створюючи численні загрози для всіх сфер державної політики. Зокрема:

- 1) зменшуються обсяги фінансових надходжень до державного бюджету, що негативно впливає на динаміку і структуру валового внутрішнього продукту та створює передумови для недоотримання доданої вартості;
- 2) сприяється розширенню тіньової економіки та формуванню нелегальних економічних схем;
- 3) посилюється недобросовісна конкуренція;
- 4) зростає рівень криміналізації економічних відносин, що перешкоджає процесам економічної лібералізації;

5) провокується поширення корупційних практик у відносинах між суб'єктами підприємницької діяльності та представниками державної влади;

6) порушується принцип справедливого розподілу суспільних благ між соціальними групами населення;

7) ускладнюється ефективне регулювання зовнішньоторговельних відносин;

8) стимулюється формування демпінгових цін на контрабандні товари.

Таким чином, зростання масштабів контрабанди та посилення її дестабілізуючого впливу негативно впливають на економічну безпеку держави та порушують численні суспільні відносини. Це зумовлює необхідність розробки державою пріоритетних і ефективних заходів для протидії контрабанді та зміцнення економічної стабільності.

Висновки до розділу 3

Встановлено, що термін «контрабанда» найчастіше використовується у двох основних значеннях:

1) приховане переміщення предметів через державний кордон, яке зазвичай здійснюється без сплати обов'язкових мит або стосується предметів, ввезення чи вивезення яких заборонене;

2) товари, цінності чи інші предмети, що є об'єктами незаконного переміщення, також іменуються контрабандою.

Соціальна зумовленість встановлення кримінальної відповідальності за контрабанду та виділення її як самостійного складу кримінального правопорушення в розділі VII Кримінального кодексу України пояснюється характером і ступенем суспільної небезпеки цього явища, а також відносною поширеністю таких правопорушень.

Аргументовано доцільність розмежування правових норм, що регулюють кримінальну відповідальність за товарну контрабанду, та норм, які стосуються контрабанди заборонених предметів. Таке розмежування узгоджується з

об'єктами кримінально-правової охорони та відповідає структурній логіці Особливої частини КК України.

Проте значна кількість нормативних актів у цій сфері та недостатньо чіткі формулювання окремих понять ускладнюють їхнє практичне застосування. Це зумовлює необхідність удосконалення законодавства, зокрема шляхом чіткого визначення поняття контрабанди.

ВИСНОВКИ

Відсутність кримінальної відповідальності за контрабанду товарів у межах кожної держави суттєво нівелює ефективність усіх інших заходів, спрямованих на вдосконалення протидії цьому явищу як стратегічній загрозі економічній безпеці. Зокрема, такі ініціативи, як запровадження електронної митниці, розбудова та підтримання сучасної митної інфраструктури, підвищення кваліфікації працівників митних органів, а також забезпечення співпраці митних структур із громадськістю, втрачають своє значення. Адже навіть за умови виявлення фактів приховування товарів від митного контролю або їх переміщення поза межами митного кордону, правопорушник зазвичай обмежується сплатою штрафу, що не створює значного стримувального ефекту для повторного вчинення таких дій.

1. У сучасних умовах, враховуючи глобалізаційні процеси та стрімкий розвиток інформаційно-телекомунікаційних технологій, контрабанда товарів становить серйозну загрозу економічній безпеці держави. Основними напрямками протидії цьому явищу мають стати:

1. Підвищення ефективності митної та прикордонної служб.
2. Впровадження електронної митниці.
3. Розробка та впровадження спеціалізованих програм підготовки митних працівників відповідно до специфіки митної сфери.
4. Залучення широкого кола суб'єктів до заходів з протидії контрабанді.
5. Удосконалення нормативно-правової бази у сфері боротьби з контрабандою.

Особливу увагу слід приділити останньому напрямку, який має ключове значення для забезпечення ефективності інших заходів. У цьому контексті необхідним є внесення змін до статті 201 Кримінального кодексу України, зокрема в частині криміналізації контрабанди комерційних товарів.

2. Досліджено, що у кримінальному законодавстві різних зарубіжних країн відсутній єдиний підхід до регулювання кримінальної відповідальності за

контрабанду. Виокремлено три основні моделі встановлення такої відповідальності:

- відсутність кримінальної відповідальності за контрабанду в законодавстві;
- закріплення кримінальної відповідальності виключно за контрабанду окремих предметів, незаконне переміщення яких через державний кордон становить значну суспільну небезпеку для держави;
- наявність у кримінальному законодавстві комплексної системи норм, що регулюють відповідальність за контрабанду.

Таке різноманіття підходів свідчить про диференційоване ставлення до контрабанди залежно від специфіки суспільних і правових умов у конкретних країнах.

3. Запропоновано заходи загально-соціального запобігання контрабанді, що полягають у зменшенні соціальних суперечностей та зниженні рівня безробіття, підвищенні якості життя населення, створенні умов для законного отримання громадянами достатніх для утримання сім'ї прибутків, в оздоровленні морального клімату в суспільстві тощо.

4. Проаналізовано основні заходи спеціально-кримінологічного запобігання контрабанді, що поділені на чотири групи:

1) першочергові превентивні заходи відносно потенційної контрабанди та потенційних контрабандистів;

2) посилення рівня контролю за обігом культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї або боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї або бойових припасів до неї), частин вогнепальної нарізної зброї, а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації;

3) поліпшення діяльності правоохоронних органів стосовно запобігання вчиненню контрабанди в Україні (удосконалення форми й засобів митного контролю; забезпечення ДМС України відповідними технічними та іншими

засобами; розвиток кінологічної служби; постійне підвищення професійного рівня митників тощо);

4) заходи удосконалення міжнародного співробітництва, співпраці правоохоронних органів між собою, а також громадських, релігійних організацій в боротьбі з досліджуваним кримінальним правопорушенням. До заходів індивідуально-профілактичних заходів запобігання контрабанді належить:

а) виховна й роз'яснювальна робота митних і правоохоронних органів (здійснення індивідуальних профілактичних бесід, обговорення негативних вчинків конкретної особи тощо);

б) застосування правозастосовчого методу (використання організаційних, адміністративних, дисциплінарних або громадських заходів впливу до особи, від якої можна очікувати вчинення цього правопорушення;

в) негласні оперативно-розшукові заходи (оперативне впровадження, спостереження, контрольоване постачання тощо), що допоможуть установити осіб, схильних до вчинення контрабанди, й ефективно припинити розпочате кримінальне правопорушення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналіз обсягів контрабанди в Україні: масштаби, прямі/непрямі втрати бюджету та економіки. Національна платформа малого та середнього бізнесу: вебсайт. URL: <https://platforma-msb.org/analiz-obsyagiv-kontrabandy-vukrayini-masshtaby-pryami-nepryami-vtraty-byudzhetu-ta-ekonomiky/> (дата звернення: 20.11.2024).
2. Богатирьов І. Г. Кримінологія: підручник заг. ред. І. Г. Богатирьова, В. В. Топчія. Київ: ВД Дакор, 2018. 352 с.
3. Варава В. В., Варакута А. В., Коваленко К. В. Порівняльна характеристика кримінальної відповідальності за контрабанду в США та Україні. Український правовий вимір: пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики: матеріали III міжнародної науково-практичної конференції Дніпро. 2021. С. 164-166.
4. Гончаренко О. Г. Організована злочинність: економічний підхід. Кримінально-виконавча система України та її роль у розбудові правової і соціальної держави: матеріали X заочної Всеукраїнської науково-практичної конференції. Чернігів. 2022. С. 53-56.
5. Дудоров О. О. Злочини у сфері господарської діяльності: особливості кримінальної відповідальності. Вісник Асоціації кримінального права України. Харків. 2014. № 1 (2) С. 169–175.
6. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2020, 2021, 2022, 2023, 2024 рр. Офіс Генерального прокурора: вебсайт. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=136368&libid=111321&c=edit&c=fo (дата звернення: 20.11.2024).
7. Забарний М. М. Кримінологічний аналіз і тенденції злочинності у період до та після пандемії в Україні та деяких зарубіжних державах. Прикарпатський юридичний вісник, № 38. Одеса. 2020. С. 201–204.

8. Загальні результати діяльності Державної прикордонної служби України за 2023 рік. URL: <https://dpsu.gov.ua/upload/infografika2023nasayt.pdf>. (дата звернення: 20.11.2024).

9. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.

10. Закон України від 09.12.2023 № 3513-IX, «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо криміналізації контрабанди товарів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3513-20#Text> (дата звернення 20.11.2024 р.).

11. Закон України «Про приєднання України до Протоколу про внесення змін до Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур» від 05.10.2006 року № 227-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-16#Text> (дата звернення 20.11.2024 р.).

12. Звіт щодо наркотичної та алкогольної ситуації в Україні за 2022 рік (за даними 2022 року). Київ, 2023. 56 с.

13. Золотніков О. С. Взаємодія митних та правоохоронних органів в процесі здійснення митного контролю. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 488–491.

14. Каменський Д. В. Про необхідність рекриміналізації «товарної» контрабанди (порівняльно-правовий аспект). Сучасний стан та перспективи розвитку митних правовідносин в Україні: колективна монографія за заг. ред. Д. В. Приймаченка. Дніпро: Видавничий дім «Гельветика». 2018. 272 с.

15. Каменський Д. До питання про доцільність рекриміналізації «товарної контрабанди». Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності: тези IV Всеукраїнської науково-практичної конференції. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2021. 756 с.

16. Кобзей А. В., Андрушків Р. Ю. Перспективні напрямки взаємодії органів державної митної служби з іншими органами виконавчої служби. Збірник тез XV студентської науково-практичної конференції «Теоретичні та

практичні аспекти стійкого розвитку економіки України». 20.11.2024 р. Чортків, 2024. С.

17. Кобзей А. В., Андрушків Р. Ю. Роль взаємодії митних та правоохоронних органів при реалізації боротьби з контрабандою. Збірник тез XIV студентської науково-практичної конференції «Теоретичні та практичні аспекти стійкого розвитку економіки України». 17.05.2024 р. Чортків, 2024. С.

18. Криміналізація контрабанди: новації законодавства, 2024. Електронний ресурс. URL: <https://biz.ligazakon.net/analytics/224678-kriminalizatsya-kontrabandi-novats-zakonodavstva> (дата звернення: 20.11.2024).

19. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131.

20. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

21. Левченко С. Г. Правові основи реалізації адміністративних повноважень у державній митній справі: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.07. Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2014. 26 с.

22. Лепеха М. О. Аналіз порушень митного законодавства в Україні. Митна безпека: науковий журнал. Ірпінь. 2020. Вип. 4. С. 101–119.

23. Мамка Г. Наслідки «новацій» для українського бізнесу від криміналізації контрабанди товарів, запропонованих у законопроекті 5420. URL: <https://pravo.ua/naslidky-novatsii-dliaukrainskoho-biznesu-vid-kryminalizatsiikontrabandy-tovariv-zaproponovanykhu-zakonoproekti-5420/> (дата звернення: 20.11.2024 р.).

24. МВС розробило проект Стратегії громадської безпеки та цивільного захисту України. Портал МВС: вебсайт. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/press-center/news/mvs-rozrobilo-proekt-strategiyi-gromadskoyi-bezpeki-ta-civilnogo-zaxistu-ukrayini-arsen-avakov> (дата звернення 20.11.2024 р.).

25. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 р. Відомості Верховної Ради України. 2012. № 44–45, № 46–47, № 48. Ст. 552.

26. Міжнародна конвенція про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства. Рада митного співробітництва, Всесвітня митна організація; Конвенція, Міжнародний документ від 09.06.1977. Верховна Рада України. Документ 995_926. Приєднання від 23.05.2000.

27. На Волині в автомобілі митника знайшли понад \$ 700 тисяч. Укрінформ: вебсайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3258941-na-volini-v-avtomobili-mitnika-znajsli-ponad-700-tisac-dbr.html> (дата звернення: 20.11.2024).

28. Наказ Міністерства фінансів України від 24.06.2024 № 305, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 26 червня 2024 р. за № 964/42309 «Про внесення змін до Порядку здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками для визначення форм та обсягів митного контролю». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0964-24#Text> (дата звернення: 20.11.2024 р.).

29. Наказателен Кодекс Република България (ДВ, бр. 26/1968, изменен до 05.07.2017 г. URL: <https://jurkniga.ua/contents/kriminalniy-kodeks-respubliki-bolgariya.pdf> (дата звернення: 20.11.2024).

30. Нетяга В. В. Корупційні вияви й службові зловживання серед митників як чинник контрабанди. Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності: тези IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 26 лютого 2021 р.). Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2021. 756 с. С. 186–189.

31. Нетяга В. В. Причини та умови вчинення контрабанди в Україні. Вісник Академії адвокатури України Київ: ВЦ Акад. адвокатури України «APress», 2020. Том 17. № 2 (45). С. 85–91.

32. Озернюк Є. П. Ознаки контрабанди історичних та культурних цінностей. Митна справа. 2015. № 4. С. 42–49.

33. Паламарчук Г. В. Кримінологічні засади запобігання правопорушенням, пов'язаним із переміщенням товарів (предметів) через митний кордон, на сучасному етапі в Україні: дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2021. 242 с.

34. Показники незаконного обігу військових засобів за інформацією Міністерства оборони України станом на 01 вересня 2024 року. URL: <https://mod.gov.ua/dostup-do-publichnoyi-informacziyi/info/09-2024=edit&c=fo> (дата звернення: 20.11.2024).

35. Порядок направлення запитів Державної митної служби України до митних служб іноземних держав або їх інформування: наказ Державної митної служби України від 06.07.2005 р. № 639. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0639342-05> (дата звернення: 20.11.2024 р.).

36. СБУ вилучила контрабанду на 204 млн гривень та розпочала 47 розслідувань щодо корупції на митниці. Служба безпеки України: вебсайт. URL: <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-vyluchyla-predmetiv-kontrabandy-na-240-mln-hryven-ta-rozpochala-55-rozsliduvan-shchodo-koruptsii-na-mytnytsi> (дата звернення: 20.11.2024).

37. Скільки недоотримує бюджет України через контрабанду на митниці. Економіка: вебсайт. URL: https://economy.24tv.ua/skilki-nedootrimuye-byudzheth-ukrayini-ekonomichni-novini-ukrayini_n1606262 (дата звернення: 20.11.2024).

38. Статистичні дані з офіційного сайту Державної митної служби України за 2020, 2021, 2022, 2023 рр. URL: https://customs.gov.ua/ua/stst2023.html?dir_id=104403&libid=100820&c=edit&c=fo (дата звернення: 20.11.2024).

39. Стратегія боротьби з організованою злочинністю, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-%D1%80> (дата звернення: 20.11.2024).

40. Чумак В. В. Особливості діяльності митних органів щодо протидії контрабанді. Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка. 2020. Вип. 3 (91). С. 320–328.
41. Юрченко В. О. Кримінологічна характеристика запобігання контрабанди в Україні. Актуальні проблеми юриспруденції. Спеціальний випуск. 2017. Ч. 2. С.209–212.
42. Яланський О. С. «Товарна» контрабанда в Україні – щодо доцільності «криміналізації». Молодий вчений. 2017. № 11 (51). С. 1034–1038.
43. Ярмачі В. Х. Протидія незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів: досвід зарубіжних країн. Південноукраїнський правничий часопис. Одеса. 2021. С. 70-74.
44. Яромій І. В. Адміністративно-правовий механізм запобігання та протидії порушенням митних правил в Україні: дис. канд. юрид. наук: 12.00.07. Дніпро: ДДУВС, 2018. 197 с.
45. Aghazadeh, A., Ardebili, M., Ashouri, M., & Mahdavisabet, M. Investigating the effective factors on the Occurrence of smuggled goods in Iran. Journal of Politics and Law, 10(5), 2017. pp.17–23.
46. Arms Trade Treaty. Електронний ресурс. Режим доступу: https://thearmstradetreaty.org/hyper-images/file/ATT_English/ATT_English.pdf?templateId=137253 (дата звернення: 20.11.2024).
47. Chene, M. Corruption at borders. 2018. Retrieved from URL: <https://www.u4.no/publications/corruption-at-borders.pdf> (дата звернення: 20.11.2024).
48. Čolaković, E. Smuggling as a form of illegal evasion of public revenue. In: Proceedings of the ENTRENOVA – Enterprise Research Innovation Conference, Rovinj, Croatia, 8-9 September. Zagreb: IRENET – Society for Advancing Innovation and Research in Economy, 2016. pp. 384–390.
49. Dipesh, K.K.C. Cross-border crime and its security concerns in Nepal. Journal of APF Command and Staff College, 2(1), 2019. pp. 21–31. <https://doi.org/10.3126/japfcsc.v2i1.26729>

50. Karafo, A. The effect of contraband on government revenue: case of segen area people's zone. *Global Journal of Management and Business Research: Economics and Commerce*, 18(3), 2018. pp. 36–50.
51. Kulish, A., Andriichenko, N., & Reznik, O. A step forward in the minimization of political corruption in financial support of political parties: The experience of Ukraine and Lithuania. *Baltic Journal of Law and Politics*, 11(1), 2018. pp. 108–130. <https://doi.org/10.2478/bjlp-2018-0005>
52. Lieonov, S. V., Boiko, A. O., & Mynenko, S. V. Systematization and characterization of existing schemes of money laundering. *Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade*, 1(92), 2019. pp. 35–45.
53. Mamazizi, S., & Rostami, Ya. On the examination of reasons why border dwellers tend to goods smuggling and its impacts on the non-accomplishment of economic development. *World Scientific News*, 52, 2016. pp. 93–105.
54. Nadig A. Human smugglings, National security, and refugee protection. *Journal of refugee studies*. Vol. 15. № 1. 2022. pp. 1–25.
55. Novosad, I. Customs security as an important component of the economic security of the state. *World of Finance*, 2, 2019. pp. 145–155.
56. Osimen, G. U., Anegbode, E. J., Akande, C. A., & Oyewole, O. O. The borderless-border and internal security challenges in Nigeria. *International Journal of Political Science*, 3(3), 2017. pp. 17–27. <https://doi.org/10.20431/2454-9452.0303003>
57. Peredalo, Kh. S., & Stasiv, N. V. Combating smuggling as one of the methods of ensuring the economic security of the state. *Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series of Management and Entrepreneurship in Ukraine: the Stages of Formation and Problems of Development*, 851, 2016. pp. 206–211.
58. Strafgesetzbuch von Deutschland on 13 November 1998. Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz: вебсайт. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/index.html (дата звернення: 20.11.2024).

59. Swiss Criminal Code: Federal Act of 21 December 1937 SR 311.0. URL: <https://www.admin.ch/opc/en/classifiedcompilation/19370083/201903010000/311.0.pdf> (дата звернення: 20.11.2024).

60. Voytseshchuk, A. Contraband of goods and customs offense: the assessment of global challenges and problems for Ukraine. EUREKA: Social and Humanities, 5, 2017. pp. 38–47. <https://doi.org/10.21303/2504-5571.2017.00422>